

چرا می‌گویند
پول در اقتصاد مانند خون در رگ‌های انسان اهمیت دارد؟

تاریخچه‌ی پول

قبل از آن که پول به‌عنوان وسیله‌ی مبادله مورد استفاده قرار گیرد، مبادلات به‌صورت کالا با کالا انجام می‌گرفت و هر کس کالاهای مازاد خود را با کالاهایی که بدان نیاز داشت، مبادله می‌کرد. این نوع مبادلات مشکلات زیادی به همراه داشت^۱. برای مثال، فردی که مقداری گندم اضافی داشت و می‌خواست آن را با برنج معاوضه کند، باید فردی را می‌یافت که برنج اضافی داشته باشد. در ضمن حاضر باشد آن را با گندم معاوضه کند. این کار بسیار دشوار بود و مدت زمان زیادی طول می‌کشید تا انجام

۱- مشکلات مبادله‌ی پایاپای :

الف) عدم تمایل هم‌زمان دو طرف به مبادله

ب) نبودن یک معیار سنجش ارزش

پ) نبود وسیله‌ی پس‌انداز فردی.

پذیرد. علاوه بر این، معیاری برای سنجش ارزش وجود نداشت؛ زیرا اگر فردی می‌خواست گندم خود را با برنج معاوضه کند، دقیقاً نمی‌دانست چه مقدار گندم را با چه مقدار برنج معاوضه کند.

مشکلاتی از این قبیل موجب شد تا بشر در صدد یافتن راه‌حلی باشد که با استفاده از آن بتواند معاملاتش را راحت‌تر انجام دهد. انسان‌ها به تدریج که کالاهای خود را با هم مبادله می‌کردند، به تجربه دریافتند که بعضی از کالاها مشتریان بیشتری دارند و مردم به آن‌ها علاقه‌ی بیشتری نشان می‌دهند.

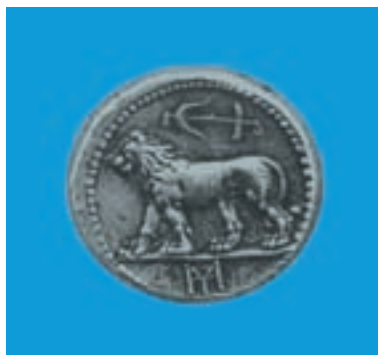
البته در هر منطقه کالایی خاص مورد توجه بود؛ مثلاً در ایران غلات، در هندوستان صدف، در تبت چای و در روسیه پوست سمور خواهان بیشتری داشت. ساکنان این مناطق حاضر بودند کالاهای اضافی خود را با این کالاها معاوضه کنند؛ زیرا اطمینان داشتند که با دادن این کالاها می‌توانند کالاهای موردنیاز خود را دریافت کنند؛ بدین ترتیب، این نوع کالاها به‌عنوان اولین پول مورد استفاده قرار گرفتند.

انواع پول در قدیم

برنج	دندان نهنگ	صدف	خاک
سنگ	تنباکو	چای	جو
پارچه‌ی زربفت	چوب آبنوس	کاغذ	نمک
ماهی خشک	قوری	پشم	چرم
بز	اسب	گوسفند	ظرف چینی
مس	آهن	قایق	دارکوب
طلا	نقره	برنز	مفرغ

پول فلزی

هر چند مبادله به وسیله‌ی کالاهای ذکر شده با سرعت بیش‌تر و راحت‌تر

از مبادلات پایاپای انجام می‌گرفت اما پیشرفت جوامع و افزایش تولید، مشکلات جدیدی را با خود به همراه آورد؛ از جمله‌ی مشکلات این بود که کالاهایی که به‌عنوان وسیله‌ی مبادله مورد استفاده قرار می‌گرفتند، در صورتی که مدت زیادی بدون مصرف می‌ماندند، فاسد و غیرقابل استفاده می‌شدند. هم‌چنین، به دلیل حجم زیاد، فضای زیادی را اشغال می‌کردند.

تأمین جا برای محافظت از این کالاها، هزینه‌ی نگهداری آن‌ها را افزایش می‌داد و زیان دیدگی تولیدکنندگان را به همراه داشت؛ بدین ترتیب، بشر دریافت که این کالاها وسیله‌ی مناسبی برای معامله نیستند و به‌جای آن‌ها می‌توان از برخی فلزات مانند طلا و نقره استفاده کرد که نه تنها فسادناپذیرند بلکه حجم کمی دارند و حمل و نقل آن‌ها بسیار آسان

است؛ به همین سبب، انسان این فلزات را به‌عنوان پول برگزید و با به‌کارگیری پول فلزی، از مشکلات ناشی از به‌کارگیری کالاها در مبادلات رهایی یافت. این انتخاب موجب گسترش تجارت در داخل کشورها و بین‌ملت‌ها شد و فعالیت‌هایی از قبیل دریانوردی و حمل و نقل را نیز رونق بخشید.

انتخاب فلزات نه تنها باعث تشویق افراد به فعالیت‌های مختلف شد بلکه زمینه‌ی اندوخته شدن ثروت‌های بزرگ را نیز فراهم آورد.

با وجود تأثیرات زیاد پول فلزی بر جامعه‌ی بشری، در این زمینه باز هم مشکلاتی وجود داشت که مهم‌ترین آن‌ها محدود بودن میزان طلا و نقره‌ی در دسترس بشر بود. از سوی دیگر، در مبادلات با حجم زیاد پول فلزی وسیله‌ی پرداخت مناسبی نبود.^۱ با توجه به این که با افزایش حجم مبادلات، نیاز به پول در گردش نیز بیش‌تر می‌شود، رفته‌رفته کمبود طلا و نقره خود به عامل محدودکننده‌ای بر سر راه گسترش مبادلات تبدیل شد؛ بنابراین، هر چند پول فلزی موجبات گسترش سریع تجارت را فراهم آورد اما نتوانست برای همیشه نیاز جامعه‌ی بشری را برآورده سازد.

فعالیت ۱-۵

با راهنمایی بزرگ‌ترها چند پول فلزی را که در گذشته در معاملات مورد استفاده قرار می‌گرفته است، نام ببرید و بررسی کنید که چرا این پول‌های فلزی از دور خارج شدند.

پول کاغذی

پیشرفت روزافزون جوامع انسانی، مشکلات جدیدی را در عرصه‌ی مبادله به همراه داشت. پول فلزی که پیش از این در معاملات کوچک بسیار کارساز بود، در گذر تحولات اقتصادی و ظهور معاملات بزرگ با مشکلاتی روبه‌رو شد؛ بنابراین، انسان‌ها

۱- مثلاً برای حمل ۲۵۰۰۰ پوند سکه‌ی نقره‌ی انگلیسی ۸۳ کارگر موردنیاز بود.

برای حل این مشکلات باید چاره‌ای می‌اندیشیدند. در این میان، عده‌ای از تجار در معاملات خود به جای پرداخت سکه‌های فلزی رسیدی صادر می‌کردند که بیانگر بدهی آنان بود. طرف مقابل نیز براساس اصل اعتماد این رسید را می‌پذیرفت. به تدریج، تجاری که به یکدیگر اعتماد داشتند، این رسیده‌ها را بین خود رد و بدل می‌کردند. مردم هم برای مصون ماندن از خطرهای احتمالی و هم چنین رهایی یافتن از حمل مسکوکات در معامله‌ها، پول‌های خود را به تجار یا صرافان معتبر می‌سپردند و در مقابل، رسید دریافت می‌کردند و در معاملات خود این رسیده‌ها را به کار می‌گرفتند تا جایی که در دوران تمدن اسلامی – طبق آنچه در تاریخ آمده است – کارگری در بلخ رسید صرافی اسلامبل^۱ را می‌گرفت و این کاملاً عادی بود. این رسیده‌ها در واقع نخستین اسکناس‌ها بودند و پشتوانه‌ی آن‌ها، طلا و نقره‌ای بود که نزد صرافان و بازرگانان نگهداری می‌شد. گاهی برخی از صرافان و بازرگانان نمی‌توانستند سکه‌هایی را که طبق رسید، موظف به پرداخت آن‌ها بودند به صاحبانشان برگردانند؛ از این رو، در جامعه مشکلاتی به وجود آمد که سبب اختلال در فعالیت‌های اقتصادی شد. دولت‌ها برای جلوگیری از بروز این گونه مشکلات، به ناچار چاپ و انتشار اسکناس را برعهده گرفتند.

پول ثبتي يا تحريري

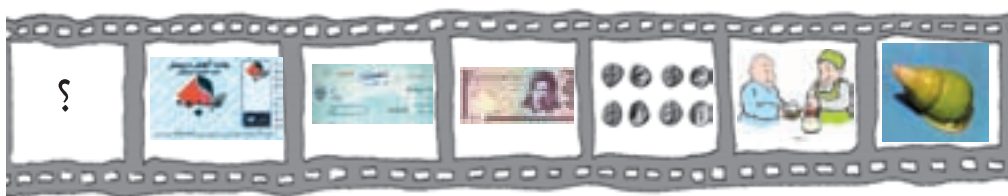
پس از این که بانک‌ها فعالیت خود را گسترش دادند و شعب آن‌ها در نقاط مختلف در دسترس افراد قرار گرفت، خدمات مختلفی را در اختیار مشتری‌ها

۱- یکی از شهرهای ترکیه که درحال حاضر «استانبول» نامیده می‌شود.

قرار دادند؛ از جمله‌ی این خدمات، «چک» بود. در معاملاتی که با چک انجام می‌شود، در حقیقت پول نقد بین افراد رد و بدل نمی‌شود بلکه بانک موجودی حسابی را کاهش و موجودی حساب دیگری را افزایش می‌دهد. بانک‌ها با وام دادن بخشی از پول‌هایی که متعلق به دیگران ولی نزد آنان است، پول جدید یا پول بانکی خلق می‌کنند؛ به بیان دیگر، به اعتبار بخشی از پول‌های صاحبان سپرده‌ها، پول جدیدی را در اقتصاد خلق می‌کنند که به آن «پول تحریری» یا «ثبتي» گفته می‌شود.

بانک‌ها با ایجاد چک و سازماندهی فعالیت‌های اقتصادی از طریق آن، توانستند از میزان پول نقد در گردش بکاهند و سهم چک را در مبادلات افزایش دهند. استفاده از چک به میزان پیشرفت اقتصادی کشورها بستگی دارد. هر کشوری که از لحاظ اقتصادی پیشرفته‌تر باشد، سهم استفاده از چک در معاملاتی‌اش بیشتر است و برعکس. امروزه در کشورهای پیشرفته، مردم در معاملات خود برای پرداخت از شیوه‌های دیگری استفاده می‌کنند. اغلب این شیوه‌ها از مقدار پول نقد در گردش می‌کاهند. در اغلب این شیوه‌ها، پرداخت از طریق کارت‌های اعتباری صورت می‌گیرد. در برخی از فروشگاه‌های ایران نیز برای پرداخت از کارت‌های اعتباری استفاده می‌شود.

فعالیت ۲-۵

در مورد مزایای استفاده از چک به جای پول نقد در معاملات بحث کنید.

نقدینگی

به پول‌هایی که مردم به دلایل مختلف به بانک می‌سپارند، «سپرده» گفته می‌شود. سپرده در واقع بدهی بانک به مشتریانش است. سپرده‌ها بر دو نوع‌اند:

۱- سپرده‌ی دیداری: سپرده‌های دیداری، سپرده‌هایی‌اند که موجودی آن‌ها به محض این که مشتری مطالبه کند، باید به او یا هر کس دیگری که او بخواهد، پرداخت شود.

۲- سپرده‌ی غیردیداری: سپرده‌ی

غیردیداری به دو صورت است: سپرده‌ی مدت‌دار و سپرده‌ی پس‌انداز.

سپرده‌ی مدت‌دار: حسابی است که پول مشتری برای مدتی تقریباً طولانی در آن نگهداری می‌شود و مشتری تا زمان سررسید، حق برداشت از آن را ندارد.

سپرده‌ی پس‌انداز: حسابی است که پول مشتری برای مدتی نامعین در آن نگهداری می‌شود اما مشتری می‌تواند با مراجعه به بانک، موجودی این حساب را در هر زمان که بخواهد، دریافت کند.

منظور از «میزان نقدینگی» در اقتصاد کشور، مجموع اسکناس‌ها و مسکوکات موجود در دست مردم و سپرده‌های دیداری و غیردیداری آن‌ها نزد بانک‌هاست.

فعالیت ۳-۵

نحوه‌ی افتتاح حساب پس‌انداز را به کلاس گزارش دهید.

اهمیت پول

پول در اقتصاد امروز نقش بسیار مهم و اساسی دارد؛ تا جایی که اقتصاد کنونی را «اقتصاد پولی» نیز می‌گویند. فعالان صحنه‌ی اقتصاد، تولیدکنندگان، توزیع‌کنندگان و مصرف‌کنندگان‌اند. تولیدکنندگان کالای تولیدی خود را در قبال پول می‌فروشند، توزیع‌کنندگان به ازای خدمتی که ارائه می‌دهند، پول دریافت می‌کنند و مصرف‌کنندگان با پرداخت پول، چیزی را که به آن نیاز دارند، می‌خرند. بدون حضور پول هر یک از مجموعه‌های ذکر شده با مشکل روبه‌رو می‌شود. پول با اجرای نقش حساس خود، زمینه‌ی فعالیت‌های اقتصادی و گسترش آن را برای دست‌اندرکاران صحنه‌ی اقتصاد فراهم می‌آورد.

شاید این نکته به ذهن شما خطور کند که از طریق معاوضه نیز می‌توان داد و ستد را انجام داد و به این ترتیب، به حضور پول در صحنه‌ی اقتصاد نیازی نیست اما همان‌طور که پیش از این گفتیم، مبادله‌ی پایاپای با مشکلاتی همراه بود که بشر برای رفع آن‌ها پول را به‌عنوان وسیله‌ی مبادله انتخاب کرد. در این جا برای روشن‌تر شدن اهمیت پول و ضرورت وجود آن در فعالیت‌های اقتصادی، به شرح وظایف پول می‌پردازیم:

وظایف پول

۱- وسیله‌ی پرداخت در مبادلات: وقتی فردی کالایی را می‌فروشد، بابت آن پول دریافت می‌کند و به‌وسیله‌ی پول دریافتی، می‌تواند کالای موردنیاز خود را بخرد. افراد در مبادلات خود، پول را می‌پذیرند؛ زیرا می‌دانند که دیگران نیز هنگام فروش کالاها یا خدمات خود، آن را خواهند پذیرفت. نقش اصلی پول در مبادلات، تسهیل مبادله است.

۲- وسیله‌ی سنجش ارزش: به‌وسیله‌ی پول می‌توان ارزش کالاها را مشخص کرد و سپس ارزش نسبی آن‌ها را با هم سنجید. این عمل پول، کار خرید و فروش کالاهای

مختلف را آسان می‌کند. هر یک از کشورها، دارای واحد ارزش خاص خودند؛ مثلاً واحد ارزش در اتحادیه اروپا یورو، در انگلیس پوند و در ایران ریال است.

۳- وسیله‌ی پس‌انداز و حفظ ارزش: افراد نیازهای گوناگونی دارند که با پرداخت پول آن‌ها را رفع می‌کنند. بعضی نیازها هر روزه و بعضی در طول زمان پیش می‌آیند و فرد همواره باید مقداری پول را برای رفع نیازها، نزد خود نگهداری کند. علاوه بر مخارج روزمره، برخی مخارج غیرقابل پیش‌بینی نیز وجود دارد که در موقعیت‌های خاص پیش می‌آید. افراد پول‌هایی را که نزد خود پس‌انداز کرده‌اند، به‌عنوان وسیله‌ی حفظ ارزش در زمان لازم مورد استفاده قرار می‌دهند.

⇐

⇐

⇐

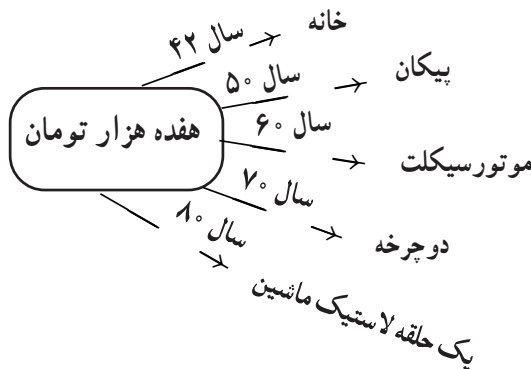
۴- وسیله‌ی پرداخت‌های آتی: در صورتی که پول بتواند حفظ ارزش کند، می‌تواند وسیله‌ی مناسبی برای پرداخت‌های آتی نیز باشد. این وظیفه‌ی پول در روزگار ما کاملاً محسوس است؛ زیرا اکثر معاملات تجاری در مقابل پرداخت‌های آتی صورت می‌گیرد.

خریداری اقساطی و رد و بدل کردن حواله‌های بانکی از همین نوع‌اند. این نوع پرداخت اغلب مورد قبول مردم است.

قدرت خرید پول

حتماً در گفت‌وگوهای روزمره از اطرافیان شنیده‌اید که در سال‌های گذشته کسی که یک میلیون تومان پول داشت، می‌توانست با آن یک دستگاه آپارتمان بخرد یا با ۵۰,۰۰۰ تومان می‌شد یک دستگاه اتومبیل پیکان خرید. اما در حال حاضر با ده میلیون تومان هم نمی‌توان یک دستگاه آپارتمان خرید و برای خرید یک دستگاه اتومبیل پیکان بیش از ۵,۰۰۰,۰۰۰ تومان پول مورد نیاز است؛ بنابراین، وقتی یک واحد پول نتواند در طول زمان ارزش خود را حفظ کند، می‌گوییم که قدرت خرید آن دستخوش تغییر است.

از مثال‌های گفته شده می‌توان چنین نتیجه گرفت که پول نتوانسته است ارزش خود را حفظ کند و به همین دلیل می‌گوییم قدرت خریدش را از دست داده است. از آن جا که پول در مقابل سطح عمومی قیمت‌ها ارزش خود را حفظ نکرده است، می‌توان نتیجه گرفت که قدرت خرید آن به سطح عمومی قیمت‌ها در جامعه بستگی دارد؛ به بیان دیگر، هر چه سطح عمومی قیمت‌ها افزایش یابد، قدرت خرید پول کاهش می‌یابد و برعکس، با پایین رفتن سطح عمومی قیمت‌ها قدرت خرید پول افزایش می‌یابد. یکی از دلایل کاهش قدرت خرید پول، حجم زیاد پول نسبت به تولید در یک جامعه است. هر چه حجم پول^۱ نسبت به تولید جامعه کم‌تر باشد، قدرت خرید آن بیش‌تر می‌شود و در صورت افزایش حجم پول، قدرت خرید آن کاهش می‌یابد؛ به این ترتیب، اگر کشوری با افزایش حجم پول روبه‌رو باشد، زمینه برای بروز تورّم – که یکی از مشکلات اقتصادی است – در آن کشور فراهم می‌آید. از این بحث می‌توان چنین نتیجه گرفت که کاهش قدرت خرید پول در یک جامعه، نتیجه‌ی وجود تورّم در آن جامعه است.

تورّم

تورّم از نظر علم اقتصاد عبارت از افزایش سطح قیمت‌هاست و وقتی این افزایش در سطح قیمت‌ها، بی‌رویه و مداوم باشد، با تورّم مخرب و بد مواجهیم. در مورد علت به‌وجود آمدن تورّم در یک جامعه، نظریه‌های مختلفی وجود دارد. یکی از نظریه‌های اصلی در این باره، علت تورّم را نابرابری عرضه و تقاضای کل در جامعه می‌داند. این فزونی تقاضا بر عرضه به‌صورت افزایش قیمت‌ها بروز می‌کند.

همان‌گونه که پیش از این گفتیم، اگر افزایش پول در جامعه با افزایش تولید هماهنگ نباشد، می‌تواند سبب تورّم شود. برای این که بدانید چگونه پول می‌تواند عامل ایجاد تورّم باشد، به مثال زیر توجه کنید:

۱- مجموع میزان اسکناس‌ها و مسکوکاتی که در دست اشخاص است و سپرده‌های دیداری بخش خصوصی را «حجم پول» می‌گویند.

فرض کنید دولت برای تأمین هزینه‌های خود، اسکناس جدیدی چاپ کند. تزریق این پول جدید به اقتصاد باعث افزایش درآمد مردم می‌شود و به دنبال آن تقاضای مردم برای کالاها و خدمات بالا می‌رود. حال اگر تولید کالاها و خدمات نتواند به سرعت افزایش یابد، این افزایش تقاضا، باعث افزایش قیمت‌ها خواهد شد؛ پس، اگر در اقتصاد یک جامعه بین حجم پول در گردش و عرضه‌ی کالاها و خدمات تناسب وجود نداشته باشد، قدرت خرید پول کاهش می‌یابد؛ پس پیامد این امر که خود را به صورت افزایش بی‌رویه‌ی قیمت‌ها نشان می‌دهد، چیزی جز تورّم نیست.

برای مثال، اگر قیمت کالایی در ابتدای سال، ۱۰۰۰ ریال باشد و در انتهای سال، قیمت آن به ۱۲۰۰ ریال افزایش یابد، می‌گوییم طی این سال، ۲۰ درصد تورّم در قیمت این کالا داشته‌ایم و به صورت زیر محاسبه می‌کنیم:

$$\frac{\text{سطح قیمت‌های قبلی} - \text{سطح قیمت‌های جدید}}{\text{سطح قیمت‌های قبلی}} = \frac{۱۲۰۰ - ۱۰۰۰}{۱۰۰۰} = \frac{۲۰}{۱۰۰}$$

سیاست‌های پولی: به سیاست‌هایی که دولت از طریق بانک مرکزی برای کنترل پول و حفظ ارزش آن اعمال می‌کند، «سیاست‌های پولی» می‌گویند. سیاست‌های پولی معمولاً به دو شکل انجام می‌پذیرد:

۱- کاهش حجم پول در گردش

۲- افزایش حجم پول در گردش.

۱- کاهش حجم پول در گردش (سیاست انقباضی پول): زمانی که اقتصاد کشور

دچار تورّم شده است، مخارج دولت زیاد می‌شود و سطح عمومی قیمت‌ها با سرعت زیاد روبه افزایش می‌گذارد. برای پیش‌گیری از افزایش قیمت‌ها یا کاهش سرعت آن، بانک مرکزی سیاست کاهش حجم پول در گردش را به کار می‌گیرد و وارد عمل می‌شود.

عمده‌ترین روش‌هایی که بانک‌های مرکزی برای کاهش حجم پول به کار می‌گیرند،

عبارت‌اند از:

الف- افزایش نرخ سپرده‌های قانونی: این روش از طریق تغییر در نرخ سپرده‌های

قانونی نزد بانک‌ها اعمال می‌شود. بانک مرکزی با افزایش نرخ سپرده‌های قانونی^۱، حجم پول در گردش را کاهش می‌دهد.

ب- افزایش نرخ تنزیل مجدد: بانک مرکزی با افزایش نرخ تنزیل مجدد^۲، فعالیت

بانک‌های تجاری را در زمینه‌ی اعطای وام محدود می‌کند.

پ- سیاست بازار باز (فروش اوراق مشارکت): در این روش، بانک مرکزی می‌تواند

با فروش اوراق مشارکت به‌طور مستقیم از مقدار پول در دست مردم بکاهد.

۱- وقتی مردم پول خود را نزد بانک‌ها پس‌انداز می‌کنند، طبق قانون، بانک‌ها موظف‌اند درصدی از این

سپرده‌ها را نزد بانک مرکزی به ودیعه گذارند که به آن «سپرده‌ی قانونی» می‌گویند.

۲- بانک‌ها سفته و برات و سایر اوراق اعتباری مردم را با نرخ معینی تنزیل می‌کنند؛ یعنی، آن‌ها را

به قیمتی کم‌تر از ارزش اسمی‌شان خریداری می‌کنند. در صورتی که بانک‌ها به نقدینگی نیاز داشته باشند،

می‌توانند اوراق یاد شده را به بهره‌ی کم‌تری در بانک مرکزی تنزیل مجدد کنند. بانک مرکزی در حالت تورّم، نرخ

تنزیل مجدد را افزایش می‌دهد و در حال رکود از آن می‌کاهد.

۲- افزایش حجم پول در گردش (سیاست انبساطی پول): اگر در جامعه‌ای اقتصاد دچار رکود باشد، بیکاری به شکلی گسترده رواج پیدا می‌کند. در صورت طولانی شدن دوره‌ی بیکاری، سطح عمومی قیمت‌ها کاهش می‌یابد. در این شرایط، به دلیل این که تولیدکنندگان انگیزه‌ای برای تولید ندارند، سطح تولید کاهش می‌یابد. برای رهایی از این وضعیت، دولت می‌تواند با اعمال سیاست‌های انبساطی، حجم پول در گردش را افزایش دهد.

روش‌هایی که بانک مرکزی برای افزایش حجم پول به کار می‌گیرد، عبارت‌اند از:

الف- پایین آوردن نسبت ذخایر قانونی: هر چه ذخایر قانونی بانک‌ها نزد بانک مرکزی پایین‌تر باشد، مقدار پولی که در اختیار بانک‌ها می‌ماند، بیش‌تر است؛ در نتیجه، آن‌ها قادر به خلق پول بیش‌تری در اقتصاد خواهند بود.

ب- پایین آوردن نرخ تنزیل مجدد: زمانی که نرخ تنزیل مجدد بانک مرکزی کاهش می‌یابد، بانک‌ها اسناد اعتباری خود را به بانک مرکزی می‌دهند و قبل از زمان سررسید آن پول دریافت می‌کنند. آن‌گاه با وام دادن به مردم، این پول‌ها را به بازار تزریق می‌کنند.

پ- خرید اوراق مشارکت در دست مردم: دولت اوراق مشارکتی را که در دست مردم است، می‌خرد و در مقابل، به آن‌ها پول می‌دهد. با این عمل، مقدار پول موجود در جامعه افزایش می‌یابد.

پرسش

- ۱- انتخاب فلزات به عنوان پول چه مزایا و چه مشکلاتی داشت؟
- ۲- چه عواملی موجب پیدایش پول کاغذی شد؟
- ۳- به نظر شما، استفاده از پول تحریری و کارت اعتباری به جای اسکناس، برای جامعه چه مزایایی دارد؟
- ۴- به نظر شما، بین ارزش پول و حجم آن چه ارتباطی وجود دارد؟
- ۵- رابطه‌ی تورّم و ارزش پول را تجزیه و تحلیل کنید.
- ۶- نشر اسکناس در چه صورت موجب ایجاد تورّم در جامعه می‌شود؟
- ۷- بانک مرکزی چرا و با چه شیوه‌هایی حجم پول را کاهش می‌دهد؟
- ۸- هدف بانک مرکزی از خرید یا فروش اوراق مشارکت چیست؟

آیا می‌دانید بانک‌ها چه فعالیت‌هایی انجام می‌دهند؟

پیدایش بانک

با رونق گرفتن تجارت در جوامع بشری، به‌ویژه ابتدا در تمدن اسلامی قرن سوم تا هشتم هجری و سپس در اروپا در قرون شانزدهم و هفدهم میلادی، مؤسسات بازرگانی و مالی روی کار آمدند که کار اصلی آن‌ها حفظ و تأمین امنیت پول تجار بود. این مؤسسات در مقابل ارائه‌ی خدمات مالی، حق الزحمه‌ای دریافت می‌کردند. به تدریج، دامنه‌ی فعالیت این گونه مؤسسات گسترش یافت، تا جایی که با نقل و انتقال پول از شهری به شهر دیگر به آسان کردن فعالیت‌های تجاری پرداختند. این مؤسسات ابتدا «صرافی» و سپس «بانک» نامیده شدند.

اعتبار این مؤسسات از آن جهت بود که مؤسسان آن‌ها بازرگانان معروف، ثروتمند و مورد اعتماد مردم بودند و در قبال خدماتی که ارائه می‌دادند، کارمزد دریافت می‌کردند. با گسترش تجارت و افزایش تعداد مراجعان، مقدار پول موجود در صندوق این گونه مؤسسات افزایش یافت. مدیران این مؤسسات با گذشت زمان متوجه دو نکته‌ی مهم شدند: اول این که در هیچ زمانی سپرده‌گذاران تمامی پول خود را از صندوق مؤسسه خارج نمی‌کنند و به همین سبب، فقط درصدی از کل موجودی برای پاسخ‌گویی به صاحبان سپرده کافی است. نکته‌ی دیگر این که هم‌زمان با مراجعه‌ی تعدادی از افراد به مؤسسه برای دریافت پول خود، عده‌ای نیز برای واریز کردن پول به حسابشان مراجعه می‌کنند و در نتیجه، هیچ‌گاه موجودی صندوق به صفر نمی‌رسد. این دو مسئله، برخی مدیران را به این فکر واداشت که پول‌های راکد در صندوق را به کارگیرند.

از دیر باز، برخی از تجار غیر مسلمان برای گسترش فعالیت‌های تجاری خود، حاضر بودند در مقابل پول دریافتی، مبالغی اضافی پرداخت کنند، مدیران این گونه مؤسسات مالی (بانک‌های بعد از رنسانس) از این موقعیت استفاده کردند؛ آن‌ها پول‌های راكد را به تاجر متقاضی وام می‌دادند و در مقابل، مبالغی اضافه بر وام دریافت می‌کردند؛ به این ترتیب، آنان علاوه بر مبالغی که در ازای نگهداری پول افراد دریافت می‌کردند، مبالغی اضافی را نیز بابت وام از وام‌گیرندگان می‌گرفتند. این پول اضافی «بهره» نام داشت. چون بهره‌ی دریافتی بابت وام مبالغ قابل توجهی بود، از این‌رو مدیران بانک‌ها سپرده‌گذاران را به سپرده‌گذاری هرچه بیش‌تر تشویق می‌کردند. با این شرط که نه تنها بابت نگهداری پول‌های آن‌ها وجهی دریافت نکنند بلکه بخشی از بهره‌ی وام‌های دریافتی را نیز به صاحبان سپرده‌ها بدهند.

از آن پس، این گونه مؤسسات یا بانک‌ها علاوه بر خدمات نقل و انتقال و محافظت از پول، به اعطای وام و تأمین اعتبار نیز پرداختند. این فعالیت بانک که تاکنون نیز ادامه دارد، در سطح فعالیت‌های اقتصادی جامعه تأثیر زیادی گذاشته است؛ به طوری که بسیاری از افراد و مؤسسه‌ها با دریافت وام از بانک‌ها طرح‌ها و فعالیت‌های اقتصادی مورد نظر خود را به آسانی به اجرا درمی‌آورند.

اعتبار

افراد و مؤسسات برای انجام دادن فعالیت‌ها یا تکمیل پروژه‌های اقتصادی خود به پول نیاز دارند و برای تأمین پول مورد نیاز خود به بانک مراجعه می‌کنند. بانک پس از بررسی درخواست متقاضی، در صورتی که فعالیت او مطابق با شرایط بانک باشد و هم‌چنین بانک از توانایی فرد برای بازپرداخت بدهی خود اطمینان یابد، مبلغ وام را طی اسنادی به او پرداخت می‌کند؛ به این ترتیب، فرد متناسب با مبلغ وام نزد بانک اعتبار کسب می‌کند و باید بدهی خود را در زمان سررسید قید شده در اسناد به بانک بپردازد.

فعالیت ۴-۵

مراحل دریافت وام را از کسی که از بانک وام دریافت کرده است، بپرسید و به کلاس گزارش دهید.

اسناد اعتباری

بانک‌ها به منظور انجام عملیات اعطای وام و اعتبار، اسناد مختلفی تهیه کرده‌اند تا ضمن ارائه‌ی خدمت، در کوتاه‌ترین زمان بتوانند طلب خود را از وام‌گیرنده دریافت کنند. این اسناد قابل انتقال‌اند و صاحبان آن‌ها می‌توانند قبل از سررسید، آن‌ها را به دیگران منتقل کنند. برخی از اسنادی که در بانک‌ها و مؤسسات اعتباری جریان دارند، عبارت‌اند از چک، سفته، برات و اوراق قرضه. این اسناد با توجه به زمان بازپرداختشان در سه گروه طبقه‌بندی می‌شوند:

۱- اسناد اعتباری دیداری (چک): از آن‌جا که این اسناد به محض رؤیت بانک و بدون اطلاع قبلی قابل پرداخت‌اند، به آن‌ها «اسناد دیداری» گفته می‌شود. صاحبان این نوع اسناد، مبلغ مورد نظر را در وجه خود یا هر کسی که مایل باشند، بر روی سند یادداشت می‌کنند. بانک نیز پس از رؤیت، مبلغ قید شده را به فردی که سند در وجه او صادر شده است، پرداخت می‌کند. این سند که به آن «چک» یا «پول تحریری» گفته می‌شود، همانند پول نقد در معاملات مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرد.^۱

۲- اسناد اعتباری کوتاه مدت: زمان بازپرداخت این دسته از اسناد یک سال یا کم‌تر است.

سفته: یکی از اسنادی که بانک‌ها در مقابل اعطای وام از وام‌گیرنده درخواست می‌کنند، سفته است. این سند در معاملات بازرگانی نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. سفته سندی است که به موجب آن، بدهکار متعهد می‌شود مبلغ معینی را در زمان مشخص به طلبکار

۱- اگرچه طبق قانون، چک سند بهادار بدون تاریخ است اما در کشور ما براساس عرف، از آن به‌جای سند اعتباری مدت‌دار نیز استفاده می‌شود.

پرداخت کند. طلبکار پس از دریافت سفته باید آن را تا زمان سررسید نزد خود نگه دارد. در صورتی که طلبکار قبل از زمان سررسید سفته به پول آن نیاز پیدا کند، حسب شرایط و مواردی که در رساله‌های عملیه‌ی مراجع معظم تقلید ذکر شده است، می‌تواند سفته را پشت‌نویسی (ظهرنویسی)^۱ کند و با دریافت مبلغ کم‌تری، طلب خود را به دیگری انتقال دهد. سفته را می‌توان از بانک‌ها خریداری کرد.

شماره خزانه وارینکل	شماره	تاریخ پرداخت	سررسید	
مبلغ به عدد: تاریخ صدور: تاریخ: ماه - سال: نام با نام عروسی نوشته شود				
این حساب متعلق به من است که در تاریخ: دوغذایی این سفته:				
به‌منواله کرد:				
مبلغ: (مبلغ یا تمام صرفه نوشته شود)				
نام متعهد: محل آقامت: محل پرداخت:				
امضاء، متعهد:				
سفته تا مبلغ یک میلیون ریال				

فعالیت ۵-۵

از یک برگ سفته و چک رونوشت (کپی) تهیه کنید و نحوه‌ی صحیح پرکردن آن را تمرین کنید.

۳- اسناد اعتباری بلندمدت: در مواقعی که دولت یا مؤسسات خصوصی برای رفع مشکلات یا گسترش فعالیت‌های اقتصادی خود به امکانات مالی نیاز پیدا می‌کنند، ممکن است به انتشار اوراق مشارکت اقدام کنند. افراد یا مؤسسات خصوصی با خرید این

۱- وقتی در پشت سفته نوشته می‌شود «این سند به آقا یا خانم انتقال یافت»، عمل ظهرنویسی انجام گرفته است.

اوراق، ضمن دریافت سود علی الحساب در فواصل زمانی مشخص شده، اصل طلب خود را در زمان سررسید دریافت می کنند.

در بانکداری غیر اسلامی، این اوراق، «اوراق قرضه» نام دارد و به آن‌ها بهره تعلق می گیرد.

بازپرداخت این گونه اسناد، اغلب بیش از یک سال طول می کشد؛ به همین دلیل، آن‌ها را جزء اسناد اعتباری بلند مدت قرار می دهند.

فعالیت ۵-۶

برخی بانک‌ها به فروش اوراق مشارکت اقدام می کنند. شما می توانید داوطلبانه در این زمینه گزارشی تهیه کنید و به کلاس ارائه دهید.

فعالیت‌های مختلف بانک‌ها

برخی تصور می کنند تنها وظیفه‌ی بانک، تجهیز و

توزیع اعتبارات است؛ در حالی که بانک‌ها فعالیت‌های مهم دیگری نیز انجام می دهند.

فعالیت‌های مختلف بانک‌ها به طور کلی عبارت‌اند از:

۱- عملیات اعتباری

۲- عملیات مالی

۳- خرید و فروش ارز

۴- سایر خدمات بانکی.

۱- عملیات اعتباری: بانک‌ها با پذیرش سپرده‌های دیداری، سپرده‌های مدت‌دار و سایر

سپرده‌های مردم، منابع لازم برای دادن اعتبار به اشخاص و مؤسسات را جمع‌آوری می کنند. تخصیص یا توزیع اعتبارات از مهم‌ترین خدمات بانک‌ها محسوب می شود و بر دو نوع است:

الف - تخصیص اعتباری کوتاه مدت: اگر فردی، ورق بهاداری مانند سفته را در

اختیار داشته باشد و قبل از زمان سررسید آن به پول احتیاج پیدا کند، می تواند آن ورق بهادار را به بانک ارائه کند. بانک نیز مبلغی کم‌تر از آنچه در سند قید شده است، به او

می‌پردازد و اصل مبلغ را در زمان مقرر از بدهکار اصلی دریافت می‌کند. البته این بدهی باید به دلیل انجام امور بازرگانی به وجود آمده باشد و به زمان سررسید سند نیز بیش از ۹۰ روز نمانده باشد. این عمل بانک را «تنزیل» می‌گویند.

از سوی دیگر، تولیدکنندگان و بازرگانانی که در یک بانک حساب جاری باز کرده‌اند، می‌توانند از آن بانک اعتبار دریافت کنند؛ در این صورت، بانک دستور پرداخت مبلغی بیش از موجودی آن‌ها را صادر می‌کند.

ب — تخصیص اعتباری بلندمدت: به اعتبارهایی که مدت آن‌ها بیش از یک سال است، «اعتبار بلندمدت» گفته می‌شود. بانک از محل موجودی سپرده‌های غیردیداری (مدت‌دار) مشتریان و سرمایه‌ی اولیه‌ی خود، اعتباراتی در اختیار مشتریان قرار می‌دهد. در مواقعی نیز ممکن است خود بانک از همین محل و از طریق ایجاد بنگاه اقتصادی یا خرید سهام سایر بنگاه‌ها به سرمایه‌گذاری اقدام کند.

این نوع اعتبار به دلیل این که دریافت‌کنندگان معمولاً آن‌ها را در زمینه‌های تولیدی یا بازرگانی به کار می‌گیرند، اهمیت زیادی دارد.

۲ — عملیات مالی: بانک‌های تخصصی به منظور کسب سود، اوراق مشارکتی را که دولت یا مؤسسات اعتباری منتشر کرده است، خریداری می‌کنند. آن‌گاه این اوراق را به مبلغی بیش از مبلغ خرید به سپرده‌گذاران خود می‌فروشند. این فعالیت بانک را «عملیات مالی» می‌گویند.

۳ — خرید و فروش ارز: یکی دیگر از خدماتی که بانک‌ها انجام می‌دهند، خرید و فروش و تبدیل پول کشورهای مختلف است. بانک‌ها با انجام دادن این کار نیاز افرادی را که می‌خواهند به کشورهای دیگر سفر کنند، اتباع کشورهای دیگر و بازرگانانی را که برای خرید کالاهای کشورهای دیگر ناچار از پرداخت ارزند، رفع می‌کنند. آن‌ها در مقابل این فعالیت خود، کارمزد دریافت می‌دارند.

- ۴- سایر خدمات بانکی: بانک‌ها علاوه بر خدماتی که گفتیم، فعالیت‌های دیگری نیز انجام می‌دهند که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:
- نقل و انتقال وجوه در داخل کشور
 - وصول مطالبات اسنادی و سود سهام مشتریان و واریز به حساب آن‌ها
 - پرداخت بدهی مشتریان در صورت درخواست آن‌ها
 - قبول امانات و نگهداری سهام و اوراق بهادار و اشیای قیمتی مشتریان
 - انجام وظیفه‌ی قیمومت، وصایت و وکالت برای مشتریان طبق مقررات مربوط.

نظام بانکی بدون ربا

براساس فقه اسلامی، هر نوع دریافت پول اضافی از وام‌گیرنده ربا تلقی می‌شود و حرام است. بر این اساس، مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۶۲ قانون عملیات بانکی بدون ربا را تصویب کرد و از سال ۱۳۶۳ آن را به اجرا درآورد. طبق قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانک‌های فعال در جمهوری اسلامی در قبال تسهیلات اعطایی به مشتریان، حق دریافت هرگونه مبلغ نقدی یا جنسی را که از قبل تعیین

شده باشد، ندارند.

این بانک‌ها درآمد خود را از طریق سرمایه‌گذاری مستقیم در طرح‌های تولیدی و عمرانی کسب می‌کنند. علاوه بر این، تحت یازده عقد اسلامی^۱ مجاز نیز می‌توانند به اشخاص تسهیلات مالی اعطا کنند و از این طریق به‌طور غیرمستقیم در سرمایه‌گذاری‌ها شرکت جویند؛ به این ترتیب، بانک اسلامی از حالت واسطه‌گری خارج می‌شود و به نهادی فعال در عرصه‌ی تولید و اقتصاد کشور تبدیل می‌شود. این عقود مجاز عبارت‌اند از:

۱- قرض الحسنه	۲- مضاربه	۳- مشارکت مدنی
۴- مشارکت حقوقی	۵- فروش اقساطی	۶- معاملات سلف
۷- اجاره به شرط تملیک	۸- جعاله	۹- مزارعه
۱۰- مساقات	۱۱- خرید دین.	

-
- ۱- در زیر عقود اسلامی را به اختصار توضیح می‌دهیم.
- ۱- قرض الحسنه: قراردادی است که در آن یکی از طرفین قرارداد (در این جا بانک) مقدار معینی از مال خود را در زمان حال به دیگری (در این جا مشتری بانک) واگذار می‌کند. در مقابل، قرض‌گیرنده متعهد می‌شود که عین مال یا قیمت آن را در زمان معین بازپس دهد.
- ۲- مضاربه: قراردادی است که به موجب آن، بانک سرمایه را تأمین می‌کند و طرف دیگر با آن به تجارت می‌پردازد. در نهایت، سود حاصل از سرمایه بین بانک و طرف دیگر تقسیم می‌شود.
- ۳- مشارکت مدنی: قراردادی بازرگانی است که به موجب آن دو یا چند شخص حقیقی یا حقوقی (از جمله بانک) سرمایه‌ی نقدی یا جنسی خود را به شکل مشاع و به منظور ایجاد سود در هم می‌آمیزند.
- ۴- مشارکت حقوقی: قراردادی است که طی آن بانک قسمتی از سرمایه‌ی شرکت‌های سهامی جدید را تأمین یا قسمتی از سهام شرکت‌های سهامی موجود را خریداری می‌کند و از این طریق در سود آن‌ها شریک می‌شود.
- ۵- فروش اقساطی: بانک‌ها بنا به تقاضای کتبی مشتریان خود، ماشین‌آلات و تأسیساتی را که عمر مفید آن‌ها بیش از یک سال است، خریداری می‌کنند و به صورت قسطی به مشتریان می‌فروشند.
- ۶- معاملات سلف: بانک محصولات تولیدی آینده‌ی بنگاه‌ها را پیش خرید می‌کند.
- ۷- اجاره به شرط تملیک: طبق این قرارداد، بانک مورد اجاره را تهیه می‌کند و در اختیار مشتری (مستأجر) قرار می‌دهد. در صورتی که مستأجر به تعهدات خود عمل کرده و اقساط خود را تأدیه کند، در پایان مدت اجاره، مالک عین مال مورد اجاره می‌شود.

←

میزان موفقیت بانک‌ها - به خصوص بانک‌های تجاری - به میزان خدمات آن‌ها، تعداد مشتریان و میزان سپرده‌های مردم نزد بانک بستگی دارد. هر قدر بانک بتواند سپرده‌های بیش‌تری را جذب کند و میزان اعتبارات خود را افزایش دهد، به سود بیش‌تری دست می‌یابد. اگرچه اعطای وام برای بانک‌های تجاری یکی از راه‌های کسب سود است اما افزایش بی‌رویه و عدم کنترل آن، در اقتصاد کشور آثار مخربی برجای می‌گذارد.

فرض کنید بانک‌ها شروع به وام دادن کنند؛ در صورتی که حجم پول موجود برای انجام معاملات کافی باشد. در این شرایط، اعطای وام توسط بانک‌ها پول در گردش را افزایش می‌دهد و زمینه‌ی بروز تورم را فراهم می‌آورد.

فعالیت ۷-۵

یکی از عقود بانکداری اسلامی را انتخاب کرده و با استفاده از جزوات معرفی بانکداری اسلامی در بانک‌ها یا افراد کارشناس، درباره‌ی آن تحقیق کنید.

۸- **جعاله:** طبق قرارداد، کارفرما تعهد می‌کند در قبال عمل مشخص کارگزار یا عامل، اجرت معینی به او بپردازد.

۹- **مزارعه:** طبق این قرارداد، بانک زمین مشخصی را برای مدت معین در اختیار طرف دیگر قرار می‌دهد تا در آن کشاورزی کند. در نهایت، سود حاصل بین دو طرف تقسیم می‌شود.

۱۰- **مساقات:** قراردادی است میان صاحب باغ و دیگری که به‌ازای دریافت مقداری از محصول، کار نگهداری از باغ و برداشت را انجام می‌دهد.

۱۱- **خرید دین:** طبق این قرارداد، بانک‌ها می‌توانند اسناد و اوراق تجاری متعلق به واحدهای تولیدی، بازرگانی و خدماتی را تنزیل کنند.

برای جلوگیری از این پیامد منفی، یک سیستم نظارتی مورد نیاز است که ضمن آگاهی از اوضاع اقتصادی کشور، قدرت لازم برای کنترل اعمال بانک‌ها را نیز داشته باشد.

بانک مرکزی با ایجاد سیستم خاص کنترل، سیاست‌های خود را از طریق سیاست‌های پولی متناسب با شرایط اقتصادی کشور اعمال می‌کند و بانک‌ها را در جهت ارائه‌ی خدمت و هماهنگی با اقتصاد به فعالیت وامی دارد.

این بانک مسئولیت کنترل شبکه‌ی بانکی و اداره‌ی سیاست پولی را با هدف حفظ ثبات پولی کشور برعهده دارد.

بانک مرکزی در عین حال وظایف و مسئولیت‌های مهم دیگری را به شرح زیر عهده‌دار است :

وظایف بانک مرکزی

- انتشار اسکناس و تنظیم حجم پول در گردش
- نگهداری فلزات گران‌بها و ارزهای متعلق به دولت
- نگهداری ذخایر قانونی و موجودی نقدی بانک‌های تجاری
- ایجاد امکانات اعتباری برای بانک‌های تجاری
- انجام دادن عملیات تصفیه حساب بین بانک‌ها
- صندوقداری، نمایندگی مالی و انجام دادن عملیات بانکی دولت
- اجرای سیاست پولی و کنترل حجم اعتبارات.

پرسش

- ۱- در عملیات بانکی مفهوم اعتبار چیست؟
- ۲- اسناد اعتباری کوتاه مدت و بلند مدت چه تفاوتی دارند؟
- ۳- بانک‌ها چه خدماتی را به مشتریان خود ارائه می‌دهند؟
- ۴- ظهر نویسی چیست؟
- ۵- شرایط تنزیل کردن اسناد اعتباری را بیان کنید.
- ۶- منظور از عملیات مالی بانک‌ها چیست؟
- ۷- بانک‌ها با خرید و فروش ارز، نیازهای چه افرادی را برطرف می‌کنند؟
- ۸- در نظام بانکی بدون ربا، بانک‌ها چگونه درآمد کسب می‌کنند؟
- ۹- بانک مرکزی چگونه بر فعالیت بانک‌ها نظارت می‌کند؟

بین پیشرفت اقتصادی کشورها و گسترش بورس آنها چه رابطه‌ای وجود دارد؟

محل ارتباط عرضه‌کنندگان و تقاضاکنندگان سرمایه

اغلب مردم

پس اندازه‌هایی دارند و مایلند آنها را در اموری که سود مناسبی داشته باشد، به کار گیرند. از سوی دیگر، ایجاد واحدهای تولیدی و بازرگانی به امکانات، سرمایه و تخصص نیاز دارد ولی بیش‌تر افراد به تنهایی امکانات و سرمایه‌ی لازم و تخصص و توان انجام دادن این کار را ندارند.

صاحبان واحدهای تولیدی و مراکز تجاری نیز برای تأسیس این گونه واحدها و گسترش دادن فعالیت‌های خود به منابع مالی نیازمندند. در قدیم، تنها راه تأمین منابع مالی این واحدهای تولیدی و مراکز تجاری، بانک‌ها بودند که از محل سپرده‌های مردم وام موردنیاز مراکز تجاری و تولیدی را تأمین می‌کردند. صاحبان این مراکز پس از دریافت وام و انجام دادن فعالیت تجاری یا تولیدی خود، بهره و اصل وام دریافتی را به بانک برمی‌گرداندند. رفته‌رفته در روند تکامل تأمین مالی، شیوه‌ی مناسب‌تری ابداع شد و آن تأمین مالی از طریق صدور اوراق بهادار بود. در این روش، مراکز تجاری و بازرگانی به جای این که از بانک وام بگیرند، وام را به‌طور مستقیم از مردم دریافت می‌کنند؛ به این ترتیب، بانک‌ها که نقش واسطه‌ای دارند، حذف می‌شوند؛ در نتیجه، هم سود بیش‌تری عاید مردم — یعنی وام‌دهندگان — می‌شود و هم مراکز تجاری و تولیدی برای بازپرداخت وام هزینه‌ی کم‌تری صرف می‌کنند. از جمله پیامدهای مطلوب این روش، افزایش انگیزه‌ی مردم

برای سرمایه‌گذاری است؛ زیرا در این حالت، مردم در سرمایه و سود شرکت‌ها شریک می‌شوند. با استفاده از این روش، سرمایه‌های اندک مردم جمع‌آوری می‌شود و در قالب منابع قابل توجه، سرمایه‌ی شرکت‌های سهامی را تأمین می‌کند. این کار مهم از طریق بورس انجام می‌شود. بورس مرکزی مطمئن است که بین عرضه‌کنندگان و تقاضاکنندگان سرمایه ارتباط برقرار می‌کند و از این طریق، زمینه‌ی جمع‌آوری و به‌کارگیری سرمایه را فراهم می‌آورد.

بازار بورس

به‌طور کلی، به مکانی که کار قیمت‌گذاری و خرید و فروش برخی از کالاها و اوراق بهادار در آن‌جا انجام می‌گیرد، «بازار بورس» می‌گویند. در این‌جا برای آشنایی بیشتر شما، بورس کالا و بورس اوراق بهادار را معرفی می‌کنیم.

بورس کالا: به بازاری که در آن کالا یا کالاهای معینی مورد معامله قرار می‌گیرند، «بورس کالا» می‌گویند. معمولاً این‌گونه بازارها را به نام کالایی که در آن‌ها معامله می‌شود،

نام گذاری می کنند. در بورس های کالا بیش تر کالاهای واسطه ای و مواد خام و اولیه مثل گندم، جو، قهوه، کاکائو، آهن، مس، زغال سنگ، نفت، پنبه، چرم و برخی مواد شیمیایی مورد معامله قرار می گیرند.

البته این کالاها در بازار بورس کالا به شکل انبوه موجود نیستند و فقط نمونه هایی از آنها در این مراکز نگهداری می شود.

بورس اوراق بهادار: به بازار رسمی و دائمی که در محلی معین تشکیل می شود و در آن اوراق بهادار مورد معامله قرار می گیرند، بازار «بورس اوراق بهادار» گفته می شود. برای آشنایی شما با این بازار، نخست اوراق بهادار را معرفی می کنیم.

فعالیت ۵-۸

چند بازار بورس معروف دنیا را نام ببرید.

اوراق بهادار

منظور از اوراق بهادار، اوراقی است که برای تأمین منابع مالی صادر

می شود؛ این اوراق به سه دسته ی کلی تقسیم می شود:

۱- اوراق سهام

۲- اسناد خزانه

۳- اوراق مشارکت.

۱- اوراق سهام: سهم^۱ ورقه ی قابل معامله ای است که نشان دهنده ی مالکیت

دارنده ی آن در شرکت سهامی است؛ بر روی آن اطلاعاتی شامل: میزان مشارکت، تعهدات و منافع صاحب سهم در یک شرکت سهامی درج شده است.

۱- بر روی ورقه ی سهم موارد زیر درج می شود:

نام شرکت و شماره ی ثبت آن، مبلغ سرمایه ی ثبت شده و سرمایه ی پرداخت شده، تعیین نوع سهم، مبلغ

اسمی سهم و مقدار پرداخت شده ی آن به حروف و عدد.

مطالعه‌ی آزاد

سهام منتشر شده توسط شرکت‌ها انواعی دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: سهام عادی و سهام مؤسس که در ادامه به معرفی هر یک می‌پردازیم.

الف - اوراق سهام عادی: دارندگان این نوع اوراق سهام - که به آن اوراق سهام معمولی نیز گفته می‌شود - با سهم مساوی از حقوق و امتیازات واحدی برخوردارند. اکثر سهام شرکت‌ها به صورت سهام عادی است و به همین دلیل، معمولاً صاحبان این نوع سهام کنترل مدیریت شرکت‌ها را در دست دارند.

ب - سهام مؤسس: سهامی است که در ازای زحمات مؤسسان پس از تصویب مجمع عمومی^۱ به آن‌ها داده می‌شود. دارندگان این نوع سهم در اداره‌ی امور شرکت حقی ندارند و فقط پس از پرداخت سود سهام، بهره‌ای به آن‌ها تعلق می‌گیرد.

۱- گردهمایی مدیران و سهامداران شرکت‌ها در رابطه با مسائل مختلف مربوط به شرکت‌ها را «مجمع عمومی» می‌گویند.

شرکت سهامی شرکتی است که برای انجام امور تجاری تشکیل می‌شود و سرمایه‌ی آن متشکل از سهام هم ارزش است.

صاحبان سهام به نسبت سهامی که خریده‌اند، در سود و زیان شرکت سهیم می‌شوند. شرکت‌های سهامی به دو نوع سهامی عام و سهامی خاص تقسیم می‌شوند که فقط شرکت‌های سهامی عام در بورس پذیرفته می‌شوند. شرکت‌های پذیرفته شده در بورس، از مزایا و معافیت‌های مالیاتی خاص برخوردارند. شرکتی که خواستار پذیرش در بورس است و شرایط لازم را نیز دارد، می‌تواند تقاضای پذیرش خود را به همراه مدارک مورد نیاز به شرکت بورس اوراق بهادار تهران ارائه کند. این شرکت پس از بررسی اولیه، مدارک مربوط را به هیئت پذیرش ارسال می‌کند و این هیئت پس از بررسی دقیق وضعیت شرکت، نسبت به پذیرش یا رد تقاضای آن اقدام می‌کند.

۲- اسناد خزانه: اوراق بهادار کوتاه مدتی‌اند که توسط دولت صادر می‌شوند. سررسید این اسناد سه ماهه، شش ماهه و یک ساله است. اسناد خزانه کوپن بهره ندارند و در زمان فروش، دولت آن‌ها را ارزان‌تر از مبلغ اسمی^۱ به خریداران می‌فروشد؛ برای مثال، اگر مبلغ اسمی اسناد خزانه‌ی یک ساله ۱۰۰۰ تومان باشد، ممکن است دولت هنگام فروش آن را به مبلغ ۹۰۰ تومان به خریدار بفروشد. زمان سررسید نیز خریدار همان مبلغ ۱۰۰۰ تومان را دریافت خواهد کرد. مهم‌ترین ویژگی اسناد خزانه بدون خطر (بدون ریسک) بودن آن‌هاست.

۳- اوراق مشارکت^۲: دولت، شهرداری‌ها و شرکت‌های دولتی و خصوصی به منظور تأمین اعتبار طرح‌های عمرانی در کشور اوراق مشارکت منتشر می‌کنند. تهیه‌ی دستورالعمل اجرایی و مقررات ناظر بر انتشار اوراق مشارکت در ایران برعهده‌ی

۱- به مبلغی که بر روی اوراق بهادار نوشته می‌شود «مبلغ اسمی» گفته می‌شود.

۲- در جامعه‌ی ما به دلیل پرهیز از ربا، که اوراق قرضه مشتمل بر آن است، این طرح ابتکاری ایجاد شده

بانک مرکزی است. طبق دستورالعمل بانک مرکزی، اوراق مشارکت اوراق بهاداری است که با مجوز بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران برای تأمین بخشی از منابع مالی مورد نیاز طرح‌های سودآور تولیدی و خدماتی (به استثنای امور بازرگانی) در چارچوب عقد مشارکت مدنی^۱، توسط سازمان مجری منتشر می‌شود.

در هر ورقه‌ی مشارکت، میزان شراکت دارنده‌ی آن مشخص شده است. تفاوت اوراق مشارکت و اوراق قرضه این است که در اوراق مشارکت وجوه دریافتی حتماً باید در طرح‌های مشخص تولیدی، عمرانی یا خدماتی به کار گرفته شود اما در اوراق قرضه برای وام‌گیرنده محدودیت خاصی وجود ندارد.

فعالیت ۹-۵

درباره‌ی هر یک از موارد زیر از جهت سوددهی بیش‌تر و خطر (ریسک) کم‌تر بحث کنید.

۱- خرید اوراق مشارکت

۲- خرید اسناد خزانه

۳- خرید سهام شرکت‌های عضو بورس.

تأثیر بورس بر اقتصاد جامعه

فعالیت‌های بورس در اقتصاد جامعه آثار و نتایج

بسیاری دارد؛ از جمله:

– از طریق جذب و به کار انداختن سرمایه‌های راکد، حجم سرمایه‌گذاری را در جامعه بالا می‌برد.

– بین عرضه‌کنندگان و تقاضاکنندگان سرمایه ارتباط برقرار کرده و معاملات بازار سرمایه را تنظیم می‌کند.

۱- مشارکت مدنی در صفحات قبل توضیح داده شده است.

- با قیمت گذاری سهام و اوراق بهادار تا حدودی از نوسان شدید قیمت‌ها جلوگیری می‌کند.
- با تشویق مردم به پس انداز و به کارگیری پس اندازها در فعالیت‌های مفید اقتصادی، در کاهش نرخ تورّم مؤثر است.
- بورس و فعالیت‌های مربوط به آن، سرمایه‌های لازم را برای اجرای پروژه‌های بزرگ دولتی و خصوصی فراهم می‌آورد.

مطالعه‌ی آزاد

بورس در ایران

اگرچه اندیشه‌ی ایجاد بازار بورس در ایران به سال ۱۳۱۵ شمسی برمی‌گردد، اما قانون بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۳۴۵ تصویب شد.

بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۳۴۶ با عرضه‌ی سهام بانک توسعه‌ی صنعتی شروع به کار کرد و تا سال ۱۳۵۷ تعداد ۱۰۲ شرکت به عضویت آن درآمدند. بورس تهران تا سال ۱۳۸۴ براساس قانون مذکور اداره می‌شد. با توجه به ضرورت توسعه‌ی بازار سرمایه، قانون جدیدی تدوین شد و در سال ۱۳۸۴ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. براساس این قانون، دو بخش نظارتی و اجرایی بازار از هم تفکیک شدند؛ از این رو، وظایف نظارتی برعهده‌ی سازمان بورس و اوراق بهادار و مسئولیت اجرایی و عملیات بازار به شرکت بورس اوراق بهادار (سهامی عام) محول شد.

به منظور سهولت دسترسی سرمایه‌گذاران در مناطق مختلف کشور — طی سالیان اخیر — بورس‌های منطقه‌ای به عنوان شعبه‌هایی از بورس تهران در سطح کشور راه‌اندازی شد.

پرسش

- ۱- نقش بورس و نقش بانک را در اقتصاد جامعه با هم مقایسه کنید.
- ۲- بورس چگونه می‌تواند از نوسان شدید قیمت‌ها جلوگیری کند؟
- ۳- در بورس کالا، چه نوع کالاهایی مورد معامله قرار می‌گیرد؟
- ۴- تفاوت اوراق مشارکت و اسناد خزانه چیست؟
- ۵- کدام دسته از اوراق بهادار خطر (ریسک) ندارد؟ چرا؟
- ۶- اوراق مشارکت به چه منظور منتشر می‌شود؟

اقتصاد جهان (نظام اقتصاد بین الملل)

بخش

۶

تجارت بین الملل

فصل ۱

آیا کشوری را می‌شناسید که به روابط اقتصادی بین‌المللی
نیاز نداشته باشد؟

انسان‌ها در یک زندگی اجتماعی، به دلیل خواسته‌های متنوعی که دارند، به برقراری ارتباط با یکدیگر نیازمندند. روابط اقتصادی نیز براساس همین نیاز شکل می‌گیرد. این روابط گاه به صورت بسیار ساده و در حد مبادله‌ی بین افراد در داخل یک کشور و زمانی به شکل پیچیده و در سطح بین‌المللی بروز می‌کند. صادرات و واردات کالا و خدمات، سرمایه‌گذاری خارجی یا فرار سرمایه، برقراری روابط تجاری با کشورهای همسایه و اجرای موافقت‌نامه‌های همکاری اقتصادی، از موارد مطرح در اقتصاد بین‌الملل است. امروزه، صدها سازمان در سراسر جهان برای هموار کردن راه‌های مناسب تجارت بین کشورهای و تنظیم روابط آن‌ها فعالیت می‌کنند.

موانع گسترش تجارت بین الملل در گذشته

در زمان‌های گذشته، هر چند بازرگانان کالاهای مختلفی را از کشوری به کشورهای دیگر و بالعکس برای فروش می‌بردند اما عواملی چند مانع رشد و توسعه‌ی تجارت بین‌الملل به شکل امروزی می‌شد. مهم‌ترین این عوامل عبارت بودند از:

۱- **موانع قانونی، ناامنی و ضعف دولت‌ها:** در گذشته، ناامنی و ضعف دولت‌ها در حاکمیت بر سرزمین خود مانع از آن می‌شد که افراد با خاطری مطمئن به تجارت بپردازند؛ برای مثال، اگر فردی می‌خواست کالایی را از شهری به شهر دیگر صادر کند، با خطر حمله و هجوم دزدها و راهزنان روبه‌رو می‌شد. هم‌چنین، حاکمان محلی با هدف حمایت از صنایع داخلی، به هر قیمتی و هر چند غیر عقلانی، هرگونه مرادوی خارجی را تهدید تلقی می‌کردند و لذا اجازه‌ی گسترش روابط اقتصادی بین‌المللی را نمی‌دادند. به‌علاوه، برای یک تاجر صدور کالا از یک کشور به کشور دیگر علاوه بر خطرات داخلی، به روابط بین دولت‌ها نیز بستگی داشت. در صورتی که روابط بین دولت‌ها دوستانه نبود، ورود تاجر به کشور مقصد با مشکلات زیادی همراه بود و چه بسا، او کلیه‌ی کالاهای خود را از دست می‌داد. مجموعه‌ی این مسائل، سبب از بین رفتن انگیزه‌ی تجارت خارجی در افراد می‌شد.

۲- **هزینه‌های تجارت:** نبود وسایل حمل و نقل و راه‌های مناسب، هزینه‌های تجارت را به شدت افزایش می‌داد؛ به طوری که به ناچار حمل و نقل کالاها فقط در فواصل کوتاه و نزدیک انجام می‌گرفت و اغلب، افراد در طول عمر خود به‌ناچار فقط کالاهایی را مصرف می‌کردند که در منطقه‌ی محل سکونت آن‌ها تولید می‌شد. تولیدکنندگان نیز به‌ناچار همیشه مقادیر محدودی کالا تولید می‌کردند و خود مصرف‌کننده‌ی کالاهای خویش بودند و هرگز از تولیدات دیگران بهره نمی‌بردند.

در چنین شرایطی، وقتی دریانوردان یا سایر افراد به دیگر کشورها مسافرت می‌کردند، با موارد متعددی از کالاهایی روبه‌رو می‌شدند که یا در کشورشان وجود نداشت یا بسیار

کمیاب بود.

در زمان حاضر، به دلیل پیشرفت دانش فنی بشر، وجود امنیت نسبی در سرزمین‌ها، راه‌های مناسب و مقررات مورد قبول بین‌المللی، هزینه‌های تجارت نه تنها در داخل مرزها بلکه در خارج از آن نیز کاهش یافته است.

به همین سبب، کالاها به سرعت از مناطق تولید به سرتاسر جهان انتقال می‌یابند و هیچ‌کس از این اتفاق بزرگ شگفت‌زده نمی‌شود؛ در حالی که در گذشته هرگز کسی تصور نمی‌کرد که روزی بتواند قهوه‌ی برزیل و برنج پاکستان را در فاصله‌ی هزاران کیلومتری از محلّ تولید آن‌ها در خانه‌ی خود مصرف کند.

هم‌اکنون، روزانه هزاران تُن نفت از محلّ استخراج به سراسر کره‌ی زمین انتقال می‌یابد و کالاهای فاسد‌شدنی به وسیله‌ی وسایل حمل و نقل مجهز به سیستم‌های خنک‌کننده، بدون از دست دادن کیفیت خود به نقاط مورد نظر حمل می‌شوند.

فعالیت ۱-۶

فهرستی از کالاهایی را که امروزه توسط شما مصرف می‌شود ولی در زمان پدر بزرگ و مادر بزرگ شما به دلیل نبود تجارت بین‌المللی مصرف نمی‌شد، تهیه کنید.

تاجر و تجارت بین‌الملل

تولیدکنندگان معمولاً فرصت، تخصص و امکانات لازم را برای فروش تولیدات خود به مصرف‌کنندگان کشورهای دیگر ندارند؛ به همین دلیل، این کار را از طریق افرادی که شغل آن‌ها خرید محصول در مرکز تولید و فروش آن در مناطق مصرف بین‌المللی است، انجام می‌دهند. به این افراد در اصطلاح «تاجر» یا «بازرگان» گفته می‌شود. این افراد و کسانی که امروزه به آن‌ها «بازاریاب بین‌المللی» نیز گفته می‌شود، می‌توانند با اطلاع از بازارهای کشورهای دیگر و نیازها و علایق مصرف‌کنندگان خارجی، کمک شایانی به تولیدکنندگان داخلی و افزایش و رونق اقتصادی کشور بکنند.

امروزه همراه با گسترش جوامع و متنوع شدن کالاهای تولیدی و وسایل حمل و نقل و ظهور بسیاری تحولات دیگر، تجارت با روش‌های علمی انجام می‌گیرد. در همه‌ی دانشگاه‌های دنیا نیز رشته‌های خاصی مرتبط با این زمینه وجود دارد و هزاران نفر در این رشته‌ها به تحصیل مشغول‌اند؛ بنابراین، هر کشور و سازمانی که نیروهای متخصص آموزش دیده‌ی بیش‌تری در اختیار دارد، در زمینه‌ی تجارت موفق‌تر است.

فعالیت ۲-۶

در زمینه‌ی آموزش بازرگانی، در دانشگاه‌های کشور ما چه رشته‌هایی وجود دارد؟ در این باره تحقیق کنید.

چرا ملتها به تجارت روی می آورند؟

شرایط و امکانات موجود طبیعی یا

فناوری در هر کشور سبب می شود که ساکنان آن کشور به تولید کالاهای خاصی بپردازند؛ برای مثال، انار و فرش در اغلب کشورهای دنیا و آناناس در ایران تولید نمی شود یا بسیاری از واکسن ها به لحاظ علم و فناوری در کشورهای همسایه ی ما، امکان تولید ندارد؛ اما مردم هر کشور نیازهای گوناگونی دارند که اغلب، امکانات داخلی برای رفع آنها کافی نیست؛ از این رو، کشورهای مختلف باید از طریق تجارت بین الملل نیازهای متقابل یکدیگر را رفع کنند. عوامل متعددی موجب روی آوردن کشورها به تجارت بین الملل می شود. برخی از این عوامل عبارتند از:

۱- یکسان نبودن منابع و عوامل تولید: کشورها از نظر در اختیار داشتن منابع طبیعی، معادن زیرزمینی و سرمایه ی انسانی متخصص، شرایط یکسانی ندارند. بعضی از آنها از زمین های حاصل خیز و منابع آبی کافی، برخی از منابع زیرزمینی فراوان و برخی دیگر از نیروی انسانی متخصص بهره مندند؛ برای مثال، کشور ایران دارای منابع نفت و گاز فراوان است، در کشور استرالیا زمین های حاصل خیز و آب کافی برای محصولات کشاورزی، فراوان یافت می شود و کشور ژاپن در حوزه ی الکترونیک نیروی متخصص فراوان در اختیار دارد.

۲- یکسان نبودن کشورها از نظر دسترسی به فناوری: دستیابی به فناوری کار ساده ای نیست و کشورهای توسعه یافته طی سال های متمادی با انجام دادن آزمایش های مختلف، کسب تجربیات متعدد و صرف هزینه های فراوان موفق شده اند به اختراعات جدید و فناوری های نوین دست یابند؛ به همین دلیل، آنها یافته های خود را به رایگان در اختیار سایر کشورها قرار نمی دهند؛ ضمن این که انتقال فناوری به سادگی ممکن نیست؛ از همین رو، در شرایط حاضر سطح فناوری در کشورهای مختلف متفاوت است. بدیهی است که دسترسی به علوم و فناوری های جدید و موفقیت در به کارگیری آنها موجبات افزایش تنوع و کیفیت کالاهای تولیدی و کاهش هزینه ها را فراهم می آورد.

۳- شرایط اقلیمی متفاوت: تنوع آب و هوایی و شرایط طبیعی متفاوت در سرزمین‌های مختلف، باعث می‌شود که هر سرزمین شرایط تولید محصولات خاصی را داشته باشد؛ برای مثال، پسته‌ی مرغوب در شرایط آب و هوایی برخی نقاط ایران و فندق و بادام خوب در شرایط آب و هوایی برخی نقاط کشور ترکیه به عمل می‌آید.

مزیت نسبی چیست؟

سه عاملی که در بخش گذشته مطرح شدند، توان تولیدی منطقه یا کشوری را در مقایسه با منطقه یا کشور دیگر، تغییر می‌دهند؛ برای مثال، در بسیاری از مناطق استان گیلان برنج کاری انجام می‌شود. در واقع، به دلیل فراهم بودن امکانات لازم (آب، زمین و رطوبت کافی) و وجود کشاورزان صاحب تجربه، محصول برنج در این منطقه به خوبی به عمل می‌آید و کاشتن آن برای کشاورزان این استان مقرون به صرفه است و بنابراین، آن‌ها به جای هر محصول دیگری، برنج می‌کارند. هم‌چنین، زمین‌های بسیاری از مناطق استان فارس به زیر کشت گندم می‌رود؛ چرا که شرایط آب و هوایی و خاک مناسب در فارس به گونه‌ای است که محصول گندم در این منطقه به خوبی به عمل می‌آید. هر چند در برخی از نقاط فارس امکان برنج کاری وجود دارد اما برنج فارس از لحاظ کیفیت و میزان بازدهی با برنج گیلان قابل مقایسه نیست؛ در نتیجه، بهتر است هر یک از این دو استان به کشت محصولی بپردازد که هزینه‌ی کم‌تری به بار می‌آورد. آن‌گاه با مبادله‌ی کالای خود با استان دیگر، محصول مورد نیاز خود را ارزان‌تر تهیه کند.

این واقعیت در صحنه‌ی بین‌المللی نیز در مورد کشورهای که از نظر شرایط جغرافیایی، نوع خاک، منابع زیرزمینی، نیروی انسانی با صلاحیت، مقادیر سرمایه و دست‌یابی به فناوری در وضعیت‌های متفاوتی قرار دارند، صادق است؛ از این رو، هر کشور باید منابع اقتصادی خود را برای تولید کالاهایی به کار گیرد که هزینه‌ی تولید آن‌ها نسبت به هزینه‌ی تولید کالاهای مشابه در کشورهای دیگر، کم‌تر باشد؛ برای مثال، به دلایل جغرافیایی، قهوه در برزیل ارزان‌تر از مصر تولید می‌شود و تولید پنبه در مصر ارزان‌تر از برزیل است.

اصل «مزیت نسبی» نیز همین نکته را بیان می‌کند. براساس این اصل، هر منطقه یا کشور باید کالایی را تولید کند که هزینه‌ی تولید آن در مقایسه با سایر نقاط کم‌تر باشد؛ در غیر این صورت، منابع و سرمایه‌های خود را در موردی به کار گرفته است که بازدهی مطلوبی ندارد؛ بدین ترتیب، اولاً منابع و سرمایه‌ها هدر می‌رود و ثانیاً با تولید کالاهای کم‌کیفیت، رفاه جامعه کاهش می‌یابد.

فعالیت ۳-۶

چرا فرش و پسته‌ی ایران به خارج صادر می‌شود؟ در این زمینه تحقیق کنید.

آیا تجارت بین‌الملل دارای منافع است؟

تجارت بین‌الملل آسان برای تمامی

کشورها و مؤسسات و افراد دست‌اندرکاران، می‌تواند سودآور باشد؛ چرا که کشورها با توجه به برتری یا مزیت نسبی از طریق تجارت می‌توانند منافع زیادی را نصیب مردم خود کنند. اما نباید نادیده گرفت که عرصه‌ی تجارت بین‌المللی، عرصه‌ی تلاش و رقابت است و در فضای رقابتی، فقط کسانی برنده‌اند که ضمن شناسایی قابلیت‌ها و توانمندی‌های تولیدی (مزیت نسبی) خود، فرصت‌های بین‌المللی را نیز به‌خوبی بشناسند و با کار و کوشش فراوان و افزایش همکاری‌های دوجانبه‌ی بین‌المللی از آن‌ها بهره‌مند شوند. در این جا در مورد دو گروه عمده‌ای که از تجارت بین‌الملل سود می‌برند، توضیح می‌دهیم.

۱- تولیدکنندگان

الف) ادامه‌ی کار بسیاری از تولیدکنندگان به وارد کردن ماشین‌آلات و لوازم یدکی یا مواد اولیه از دیگر کشورها بستگی دارد.

ب) بازارهای داخلی محدودند؛ به همین دلیل، تولیدکنندگان از طریق صادرات می‌توانند به بازارهای وسیع‌تری دسترسی داشته باشند و کالاهای اضافی خود را با قیمت مناسب و شرایط بهتر به فروش رسانند.

پ) در نتیجه‌ی تجارت بین‌الملل، کالاهای خارجی وارد کشورها می‌شوند و تولیدکنندگان داخلی به تلاش برای تولید بهتر و کارآمدتر به منظور رقابت با تولیدکنندگان خارجی وادار می‌شوند. این امر موجب بهبود کیفیت کالاهای تولیدی در سطح جهان می‌شود.

۲- مصرف‌کنندگان

الف) واردات کالاهای خارجی به مصرف‌کنندگان امکان می‌دهد که از کالاهای

متنوع و ارزان استفاده کنند؛ زیرا کالاهای خارجی در صورتی وارد یک کشور می‌شوند که از کالاهای مشابه داخلی ارزان‌تر و مرغوب‌تر باشند یا مشابه آن‌ها در داخل تولید نشود. ب) صادرات کالا به خارج سبب می‌شود که مصرف‌کنندگان ارز لازم برای پرداخت بهای کالاهای ضروری وارداتی را به دست آورند؛ چرا که در صورت فقدان یا کمبود درآمد صادراتی، مصرف‌کنندگان یک کشور مجبور می‌شوند تا بخشی از درآمدهای خود را که قبلاً به کالاهای مصرفی داخلی اختصاص می‌یافت، به تولیدکنندگان خارجی بپردازند.

نقش تجارت بین‌الملل در اقتصاد کشورها

منافع حاصل از تجارت بین‌الملل به کشورها کمک می‌کند که از تولیدات کشورهای دیگر بهره‌برند و کالاهای مورد نیاز مردم خود را با قیمت ارزان‌تر و کیفیت بهتر از خارج تهیه کنند. هم‌چنین، تولیدکنندگان را تشویق می‌کند که با افزایش تولید و صدور کالاهای خود به خارج از کشور، سود مناسبی دریافت کنند. در مجموع، تجارت بین‌الملل وضعیت اقتصادی کشورها را بهبود می‌بخشد. علاوه بر این موارد، افزایش و گسترش تجارت بین‌الملل موجب می‌شود کشورها تلاش کنند تا در صنایع و کالاهایی که مزیت نسبی دارند، متمرکز شوند. تخصصی شدن در فضای بین‌المللی موجب می‌شود که هر کشور فقط به تولید آن دسته از کالاها و خدماتی پردازد که منابع طبیعی، سرمایه، نیروی انسانی و تجربه و معلومات فنی متناسب با آن را در اختیار دارد. این تخصص و تقسیم کار موجب می‌شود که از منابع تولیدی کشورها حداکثر استفاده به عمل آید و در نتیجه، حجم تولیدات در جهان افزایش یابد و قیمت کالاها ارزان‌تر شود.

تخصص و تقسیم کار بین‌المللی

فرض کنید در دو کشور منابع مختلف تولیدی (کشاورزی، صنعتی و معدنی) به حدّ کافی وجود دارد. این کشورها می‌توانند کالاها و خدمات گوناگونی را در داخل تولید کنند اما هرگز نمی‌توانند کلیه کالاها و خدمات را با

هزینه‌ی مساوی و کیفیت یکسان تولید و عرضه کنند؛ برای مثال، کشورهای اروپایی می‌توانند فرش دست بافت نیز تولید کنند اما در صورت انجام دادن چنین کاری زیان خواهند دید؛ زیرا هزینه‌ی تمام شده‌ی فرش در ایران کم‌تر از هزینه‌ی تمام شده‌ی این کالا در اروپاست. هم‌چنین، وجود بافندگان متخصص سبب کیفیت برتر فرش تولیدی ایران است؛ از این رو، هر کشور بهتر است کالاهایی را

تولید غالب	نام کشور
فرش - پسته	ایران
پنبه	مصر
نیشکر	کوبا
کاکائو	غنا
نفت	نیجریه
قهوه	برزیل
محصولات دامی	آرژانتین

تولید کند که در تولید آن‌ها تخصص دارد. هم‌چنین کالاهایی را که تخصص لازم برای تولید آن‌ها را ندارد، از دیگر کشورها وارد کند. تخصص بین‌المللی، توان تولیدی کل کشورهای جهان و نیز حجم کالاهای تولید شده در جهان را افزایش می‌دهد. در نتیجه‌ی این امر، سطح زندگی مردم کشورهایی که در مبادلات بین‌المللی شرکت دارند، بهبود می‌یابد.

اتحادیه‌های اقتصادی

هم‌چنین کشورها، در اعمال سیاست‌های تجاری خود بین کشورهای دوست یا شرکای تجاری با سایرین عمل نمی‌کنند؛ با برخی از کشورها، روابط تجاری و اقتصادی بیش‌تر از سایرین برقرار می‌کنند و با تشکیل اتحادیه‌های اقتصادی یا بلوک‌های تجاری سعی در افزایش مبادلات تجاری بین خود و اعضای آن اتحادیه و کاهش موانع تجاری دارند.

بازرگانی منطقه‌ای که امروزه در بسیاری از مناطق جهان صورت می‌گیرد، براساس همین قاعده است؛ برای مثال، کشورهای اروپایی با تشکیل اتحادیه‌ی اقتصادی و حتی انتخاب پول واحد، بازرگانی کل اروپا را تقریباً به صورت بازرگانی داخلی درآورده‌اند.

فعالیت ۴-۶

۱- در مورد نقش تجارت بین‌الملل در اقتصاد کشورها در کلاس گفت‌وگو

کنید.

۲- برخی از تأثیرات تقسیم کار بین‌المللی را در اقتصاد کشورها فهرست کنید.

مبادلات بین‌المللی در بازارهای کار و سرمایه

روابط اقتصادی بین کشورها

در فضای بین‌الملل فقط به مبادله‌ی کالا و خدمات (تجارت بین‌الملل) محدود نمی‌شود بلکه به حرکت نیروی کار و سرمایه از نقطه‌ای از دنیا به نقطه‌ای دیگر که شرایط بهتری دارد نیز گسترش می‌یابد؛ برای مثال، کارگران خارجی در ایران و کارگران ایرانی در خارج به دنبال موقعیت‌های بهتر شغلی‌اند. یا هر کشوری در پی جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی برای کشور خود است تا بدین ترتیب نه تنها پس‌اندازهای داخلی خود بلکه پس‌اندازهای کشورهای دیگر را در رشد و افزایش کارخانه‌ها و بخش تولیدی داخلی به کار گیرد.

سیاست‌های تجاری

کشورها حسب وضعیت اقتصادی خود، سیاست‌های تجاری مختلفی را اتخاذ می‌کنند. چه بسا، کشوری برای حمایت از تولیدکنندگان داخلی یا کاهش وابستگی خود به کشورهای دیگر، بر روی کالاهای وارداتی، انواع موانع تجاری مثل تعرفه‌های گمرکی، عوارض وارداتی یا سهمیه‌ی وارداتی وضع کند یا برای تشویق صادرکنندگان داخلی، برای نفوذ به بازارهای جهانی یا تشویق سرمایه‌گذاران خارجی به سرمایه‌گذاری در داخل، یارانه‌های مختلف و انواع تسهیلات اقتصادی و حقوقی ارائه دهد.

معمولاً کالاها و صنایع راهبردی (مثل صنایع دفاعی، انرژی و گندم) و همچنین صنایع نوزاد (مثل برخی فناوری‌های نوین در ایران) که در ابتدای عمر خود بوده و توان رقابت با صنایع خارجی را ندارند، در همه‌ی کشورهای دنیا مشمول حمایت می‌شوند.

فعالیت ۵-۶

تحقیق کنید چگونه سیاست نرخ ارز می‌تواند موجب حمایت از واردات کنندگان یا صادرات کنندگان شود.

پرسش

- ۱- به نظر شما، چرا کشورها به تجارت بین‌الملل روی می‌آورند؟
- ۲- محدودیت‌هایی را که در گذشته مانع رشد و توسعه‌ی تجارت بین‌الملل می‌شد، ذکر کنید.
- ۳- عواملی که انگیزه‌ی تجارت بین‌الملل را در افراد ایجاد می‌کند یا آن را از بین می‌برد، برشمرید.
- ۴- مزیت نسبی چیست و چه تأثیری بر تجارت بین‌الملل دارد؟
- ۵- شرایط اقلیمی چگونه بر تجارت بین‌الملل تأثیر می‌گذارد؟
- ۶- مصرف‌کنندگان از تجارت بین‌الملل چه سودی می‌برند؟
- ۷- انواع سیاست‌های تجاری را نام ببرید، در چه مواردی از آن‌ها باید بهره‌جست؟

از سازمان تجارت جهانی چه می‌دانید؟

مقدمه

بدون تردید، نهادها و سازمان‌های اقتصادی جهانی و منطقه‌ای در تنظیم روابط اقتصادی خارجی بین کشورهای مختلف نقش مهمی ایفا می‌کنند. دلیل این امر، گسترش سریع روابط تجاری و مالی بین کشورهای جهان، به خصوص در نیم قرن اخیر است. از سوی دیگر، این سازمان‌ها و نهادها با گره زدن منافع اقتصادی کشورهای مختلف جهان به یکدیگر سبب صلح و ثبات منطقه‌ای و جهانی می‌شوند.

در این فصل، ما به بررسی تعداد معدودی از این نهادها و سازمان‌ها خواهیم پرداخت اما قبل از شروع بحث باید به یک نکته‌ی مهم اشاره کنیم؛ این نکته که تقریباً تمامی نهادها و سازمان‌های اقتصادی بین‌المللی و منطقه‌ای مهم دنیا پس از جنگ جهانی دوم تأسیس شده‌اند و این زمان مقارن است با گسترش سریع روابط اقتصادی بین کشورهای جهان.

۱- صندوق بین‌المللی پول^۱

یکی از مؤسسات اقتصادی مهم وابسته به سازمان ملل متحد، صندوق بین‌المللی پول است. قرارداد تأسیس صندوق بین‌المللی پول را نمایندگان از ۴۴ کشور جهان، در ژوئیه سال ۱۹۴۵ امضا کردند اما امروزه تمامی کشورهای مستقل دنیا عضو این صندوق اند. هدف اصلی و اولیه‌ی ایجاد صندوق، همکاری کشورهای عضو جهت حل مسائل پولی بین‌المللی بود. این صندوق که به‌طور اختصاری IMF خوانده می‌شود، محلی است برای مشورت‌های مالی، کمک در زمینه‌ی طراحی خط‌مشی‌های اساسی اقتصادی و ارائه‌ی کمک‌های فنی و آموزشی و بالاخره ارائه‌ی کمک‌های مالی به کشورهای واجد صلاحیت. برخی از اهداف مندرج در اساس‌نامه‌ی صندوق عبارت‌اند از:

- الف - ارتقای سطح اشتغال در کشورهای عضو، افزایش درآمد واقعی و توسعه‌ی منابع تولیدی آن‌ها از طریق گسترش بازرگانی بین‌المللی
- ب - تشویق ثبات ارزی و جلوگیری از کاهش رقابت‌آمیز ارزش پول‌ها نسبت به یکدیگر
- پ - کمک به برطرف کردن مشکلات موازنه‌ی پرداخت‌های خارجی کشورهای عضو از طریق اعطای وام به اعضا در صورت نیاز.

فعالیت ۶-۶

در مورد دیدگاه‌های موافقان و مخالفان صندوق بین‌المللی پول تحقیق کنید.

۲- بانک جهانی^۲

از دیگر مؤسسات وابسته به سازمان ملل متحد، بانک جهانی است. بانک جهانی متشکل از سه مؤسسه‌ی مالی است که اهداف کم و بیش مشترکی را

۱- International Monetary Fund (I.M.F)

۲- World Bank

دنبال می‌کنند. این سه مؤسسه عبارت‌اند از: بانک بین‌المللی توسعه و ترمیم، مؤسسه‌ی مالی بین‌المللی و سازمان بین‌المللی توسعه. گرچه زمان تأسیس و هدف اولیه‌ی این سه مؤسسه متفاوت است ولی به دلیل وظایف نزدیک و شباهت سازمانی آن‌ها با یکدیگر، این مؤسسات را هم‌زمان و به‌دنبال هم بررسی می‌کنیم.

۱- بانک بین‌المللی توسعه و ترمیم (بانک جهانی): این مؤسسه هم‌زمان با تأسیس صندوق بین‌المللی پول پایه‌گذاری شد ولی فعالیت‌های خود را در سال ۱۹۴۶ آغاز کرد. این بانک که بعدها بانک جهانی خوانده شد، با هدف جبران خرابی‌های ناشی از جنگ دوم جهانی در کشورهای عضو به وجود آمد. بانک جهانی تا سال ۱۹۴۸ و شروع برنامه‌ی مارشال^۱ تمامی توان خود را بر بازسازی اروپا متمرکز کرد ولی پس از آن، اعطای اعتبار به کشورهای در حال توسعه را مهم‌ترین وظیفه‌ی خود قرار داد.

۲- مؤسسه‌ی مالی بین‌المللی: مؤسسه‌ی مالی بین‌المللی در ۲۵ ماه مه سال ۱۹۵۵ میلادی به‌عنوان شعبه‌ای از بانک جهانی تأسیس شد. از وظایف مهم این مؤسسه گسترش فعالیت‌های اقتصادی بخش خصوصی در کشورهای در حال توسعه است. مؤسسه‌ی مزبور برای دستیابی به این هدف، به مؤسسات بخش خصوصی کشورهای در حال توسعه وام می‌دهد؛ بدون این که از دولت‌ها برای بازپرداخت این وام‌ها ضمانت بگیرد. این وام‌ها باید در جهت مدرنیزه کردن، گسترش فعالیت‌های صنعتی و افزایش بازدهی این گونه فعالیت‌ها صرف شوند. هدف اصلی مؤسسه‌ی مالی بین‌المللی از سرمایه‌گذاری در بنگاه‌های اقتصادی بخش خصوصی کسب سود نیست اما غالباً سود نیز به‌دست می‌آورد.

۳- سازمان بین‌المللی توسعه: سازمان بین‌المللی توسعه در ۲۶ ژانویه سال ۱۹۶۰ میلادی به‌عنوان شعبه‌ی دیگری از بانک جهانی و به‌منظور رسیدگی به وضعیت بدهی کشورهای در حال توسعه تأسیس شد.

از وظایف اصلی سازمان بین‌المللی توسعه، گسترش فعالیت‌های اقتصادی، افزایش

۱- آمریکا بعد از جنگ جهانی دوم، برای بازسازی اقتصادهای آسیب‌دیده‌ی کشورهای هم‌پیمان خود در اروپا مبالغ هنگفتی صرف کرد. این برنامه‌ی بازسازی به طرح یا برنامه‌ی مارشال معروف است.

بهره‌وری و سطح زندگی در کشورهای در حال توسعه از طریق اجرای طرح‌های مطالعاتی، برگزاری سمینارها و سخنرانی‌ها و همچنین اعطای اعتبار با شرایط آسان به کشورهای مذکور است. شرایط اعطای اعتبار از طرف این سازمان از شرایط بانک جهانی بهتر است.

این سازمان وام‌های اعطایی را فقط برای انجام طرح‌های توسعه و با ضمانت دولت‌ها پرداخت می‌کند و کمک‌های توسعه‌ی خود را فقط به کشورهایی ارائه می‌دهد که درآمد سرانه‌ی آن‌ها بسیار پایین باشد.

۳- سازمان تجارت جهانی^۱

در سی‌ام اکتبر ۱۹۴۷ موافقت‌نامه‌ای با عنوان «موافقت‌نامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت»^۲ (به نام گات) به امضای نمایندگان ۲۳ کشور جهان رسید. هدف اصلی این موافقت‌نامه، ایجاد نظام اقتصادی بین‌المللی آزاد بود و در آن از دولت‌های امضاکننده خواسته شده بود که دخالت خود را در امور تجارت بین‌الملل و وضع موانع تجاری را به کم‌ترین حد برسانند تا بنگاه‌های تولیدی از قدرت و امکانات رقابتی یک‌سانی در سطح بین‌المللی برخوردار شوند. در سال ۱۹۹۵، سازمان تجارت جهانی (W.T.O.) با هدف نظارت بر تجارت جهانی تأسیس و جایگزین گات شد. گات در نظر داشت هدف نهایی خود را از طریق اصول زیر که در حال حاضر مورد توجه سازمان تجارت جهانی هستند، تحقق بخشد:

الف - اصل دولت کامل‌الوداد: براساس این اصل، چنانچه یکی از اعضا در زمینه‌ی عوارض گمرکی وارداتی یا صادراتی شرایط مساعدی را به کشوری اعطا کند، سایر کشورهای عضو نیز خودبه‌خود از این شرایط برخوردار می‌شوند.

ب - اصل تسرّی رفتار داخلی: براساس این اصل، مقررات مربوط به کالاهای

۱- World Trade Organization (= W.T.O.)

۲- General Agreement on Tariffs & Trade (= G.A.T.T.)

داخلی و خارجی (وارداتی) باید یکسان باشد. هدف از این اصل، جلوگیری از وضع مقرراتی است که بین کالاهای داخلی و خارجی تبعیض قائل می‌شود.

پ- کاهش تدریجی عوارض گمرکی: اعضای W.T.O. با انجام مذاکرات همه‌جانبه در اجلاس‌های مختلف، درصدد کاهش مرحله‌ای و گام به گام عوارض گمرکی بوده‌اند.

ت- ممنوعیت برقراری محدودیت‌های مقداری: W.T.O. در نظر گرفتن محدودیت‌های تجاری از طریق تعیین سهمیه برای صادرات و واردات کشورهای عضو را منع می‌کند. البته این اصل استثنائات متعددی نیز دارد که از آن جمله می‌توان مواردی چون کسری تراز پرداخت‌ها و تجارت با کشورهای در حال توسعه را نام برد.

ث- تنظیم قواعد و مقررات صادراتی: W.T.O. در زمینه‌ی صادرات و گسترش آن مقرراتی وضع کرده است. بر این اساس، چنان‌چه کشوری به «دامپینگ»^۱ مبادرت کند (یعنی کالایی را در خارج با قیمتی کم‌تر از داخل بفروشد)، سایر کشورها مجازند که با وضع عوارض «ضد دامپینگ» به مقابله با آن برخیزند.

موارد زیر از اهداف اساسی سازمان تجارت جهانی است:

۱- فراهم ساختن شرایط مساعد برای شکل‌گیری تجارت جهانی.

۲- حلّ و فصل منازعات و اختلافات تجاری میان دولت‌ها

۳- سازماندهی مذاکرات تجاری میان کشورهای عضو

۴- گسترش ارتقا و بهبود کمی و کیفی تجارت جهانی.

ایران در حال حاضر عضو ناظر این سازمان بوده و مراحل عضویت نهایی را طی می‌کند.

فعالیت ۶-۷

در مورد دلایل موافقان و مخالفان پیوستن به W.T.O.، در کلاس بحث و

گفت‌وگو کنید.

۱- **dumping**: ارزان‌فروشی در کوتاه‌مدت به منظور حذف رقبا از بازار و در نهایت، به‌دست گرفتن بازار

۴- سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (فائو) سازمان توسعه‌ی صنعتی سازمان ملل متحد (یونیدو)

در بین مؤسسات

وابسته به سازمان ملل متحد، دو سازمان اقتصادی اهمیت ویژه‌ای دارند. این دو عبارت‌اند از: «فائو» و «یونیدو» که اولی در زمینه‌ی توسعه‌ی کشاورزی و دومی در زمینه‌ی توسعه‌ی صنعتی فعالیت دارند.

سازمان فائو در سال ۱۹۴۵ توسط ۴۴ کشور عضو سازمان ملل متحد تأسیس شد. هدف این سازمان - همان‌گونه که در اساسنامه‌ی آن آمده است - بالا بردن سطح زندگی و بهبود تغذیه‌ی مردم جهان، توزیع مناسب مواد غذایی در مناطق مختلف جهان و در یک کلام، ایجاد «امنیت غذایی» است.

فائو فقط علیه «سوء تغذیه» مبارزه نمی‌کند بلکه درصدد است با ارائه‌ی اطلاعات لازم به کشورهای مختلف، بازدهی کشاورزی و سطح تغذیه را در جهان افزایش دهد. مقر این سازمان در رُم (مرکز ایتالیا) قرار دارد.

سازمان توسعه‌ی صنعتی سازمان ملل متحد (یونیدو) در سال ۱۹۶۶ براساس قطعنامه‌ی مجمع عمومی سازمان ملل متحد تأسیس شد. براساس قطعنامه‌ی یونیدو، هدف این سازمان گسترش توسعه‌ی صنعتی در کشورهای عضو است. یونیدو فعالیت‌های خود را به دو صورت مستقل و هماهنگ‌کننده انجام می‌دهد. فعالیت‌های مستقل این سازمان شامل جمع‌آوری و ارسال اطلاعات مربوط به فناوری، سازماندهی امور اداری، ارائه‌ی کمک‌های فنی و تعلیم نیروی انسانی است. یونیدو مرکز هماهنگ‌کننده‌ی فعالیت‌های صنعتی کشورهای عضو نیز هست و این فعالیت را بیش‌تر از طریق ارتباط و همکاری نزدیک با نهادهای اقتصادی منطقه‌ای انجام می‌دهد. مقر این سازمان در وین (مرکز اتریش) قرار دارد.

فعالیت ۸-۶

در مورد فعالیت‌های یونیدو گفت‌وگو کنید.

یکی از اتحادیه‌های اقتصادی مهم منطقه‌ی خاورمیانه، «اکو» نام دارد. این سازمان، توسط سه کشور استراتژیک و مهم ایران، پاکستان و ترکیه پایه‌گذاری شد و در ابتدا با نام «آر سی دی» - که نام اختصاری سازمان همکاری عمران منطقه‌ای است - آغاز به کار کرد و بعد از انقلاب اسلامی ایران، با یک وقفه‌ی زمانی با نام «اکو» به حیات خود ادامه داد. سازمان اکو پس از فروپاشی شوروی سابق و پیوستن چند عضو جدید به آن، از اهمیت بسیاری برخوردار شد. اعضای جدید این سازمان عبارت‌اند از: افغانستان، آذربایجان، ترکمنستان، قزاقستان، قرقیزستان، ازبکستان و تاجیکستان. این سازمان هم‌اکنون با ده عضو، حدود ۳۳۰ میلیون نفر جمعیت و ۸/۶ میلیون کیلومتر مربع وسعت خاک آن‌ها، هم‌چنین امکانات گسترده و فراوان مادی (نظیر نفت و گاز) بعضی از اعضا، برای کمک به توسعه‌ی کشورهای عضو، از شرایط مطلوبی برخوردار است.

مهم‌ترین اهداف اکو به‌طور خلاصه عبارت‌اند از:

الف - بهبود شرایط برای توسعه‌ی اقتصادی پایدار کشورهای عضو

ب - اتخاذ تدابیری برای حذف تدریجی موانع تجاری در منطقه‌ی اکو

پ - تهیه‌ی برنامه‌ی مشترک برای توسعه‌ی منابع انسانی

ت - تسریع برنامه‌های توسعه‌ی زیر بناهای حمل و نقل و ارتباطات.

از نظر تولید، سه کشور بنیان‌گذار این سازمان پستوانه‌ی انسانی و توانایی‌های داخلی بهتری دارند و تولیدکننده‌ی محصولات کشاورزی و نیمه صنعتی‌اند. از سوی دیگر، پیوستن اعضای جدید به اکو (جمهوری‌های تازه استقلال یافته‌ی شوروی سابق)، توانایی‌های صنعتی سازمان را افزایش داده است. اگرچه هر یک از اعضای جدید در تعداد معدودی از تولیدات تخصص دارند اما تخصص آن‌ها در تولیدات خود بسیار بالاست و از فناوری‌های پیشرفته‌ای برخوردارند؛ بدین ترتیب، هر یک از آن‌ها می‌توانند نیازهای متقابل اعضا را تهیه و تأمین کنند.

از نظر تجارت، گسترش تسهیلات تجاری و مبادلاتی می‌تواند توسعه‌ی تجارت را

بین اعضا تحقق بخشد. این امر هم‌چنین به بهبود و ارتقای سطح کمی و کیفی تولیدات داخلی همه‌ی کشورهای کمک می‌کند. در عین حال، بسیاری از تولیدات را که هم‌اکنون به دلیل مقیاس کوچک جنبه‌ی بازاری ندارند، به تولیدات تجاری مبدل می‌سازد.

از نظر کسب فناوری، همان‌گونه که می‌دانیم یکی از راه‌های دستیابی به فناوری جدید برای کشورهای در حال توسعه، انتقال فناوری و کسب فناوری‌های نوین است که از راه‌هایی چون برقراری روابط و همکاری‌های اقتصادی با کشورهای صاحب فناوری انجام می‌گیرد. سازمان همکاری اقتصادی (اگو) در این زمینه فرصت مناسبی را فراهم آورده است. دلیل این امر آن است که بسیاری از کشورهای عضو اگو در زمینه‌ی خاصی از فناوری بالایی برخوردارند؛ از جمله:

الف - ازبکستان در زمینه‌ی هواپیماسازی و ماشین‌آلات کشاورزی

ب - قزاقستان در زمینه‌ی هسته‌ای و صنایع دفاعی - نظامی

پ - ایران، قزاقستان، ازبکستان و تاجیکستان در زمینه‌ی غنی‌سازی اورانیم

ت - آذربایجان و ایران در زمینه‌ی صنایع و تجهیزات نفتی

ث - ترکیه، پاکستان و ایران در زمینه‌ی صنایع سبک و نیمه سبک صنعتی.

به هر حال، «اگو» نیز مانند هر پیمان اقتصادی دیگری مشکلاتی دارد که مانع گسترش

روابط بین کشورهای عضو می‌شود.

مهم‌ترین این مشکلات عبارت‌اند از:

۱- نبودن توانایی‌ها و امکانات تولید بعضی از کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای با

فناوری بالا در کشورهای عضو اگو

۲- نبود زنجیره‌های تولیدی افقی و عمودی بین بخش‌های تولیدی کشورها

۳- شباهت اقتصادی و تولیدات مشابه بین برخی از اعضای اگو به ویژه ایران،

پاکستان و ترکیه و وجود رقابت میان آن‌ها و در نهایت، کاهش کارایی اگو

۴- اختلافات سیاسی و تفاوت در ایدئولوژی حاکم بر کشورهای عضو.

زبان رسمی اگو انگلیسی است و هر کشوری که از نظر جغرافیایی با اگو هم‌جوار

است و با اهداف آن موافقت دارد، می‌تواند به عضویت آن درآید. در ساختار کنونی سازمان اکو، شورای وزیران خارجه‌ی کشورهای عضو در رأس قرار دارند و حداقل سالی یک‌بار به‌طور متناوب در کشور یکی از دولت‌های عضو تشکیل جلسه می‌دهند. شورای قائم مقامان وزارت امور خارجه، رکن بعدی سازمان است. شورای برنامه‌ریزی متشکل از رؤسای سازمان‌های برنامه‌ی دولت‌های عضو است که آن‌ها نیز حداقل سالی یک‌بار تشکیل جلسه می‌دهند. کمیته‌های فنی اکو، دبیرخانه و سازمان‌های تخصصی از دیگر اجزای تشکیلاتی سازمان اکوست.

فعالیت ۹-۶

در مورد مجموعه‌ی توانایی‌های اقتصادی کشورهای عضو اکو گفت‌وگو کنید.

سازمان کنفرانس اسلامی

سازمان کنفرانس اسلامی با ایده‌ی گردهم آوردن دولت‌های اسلامی و ایجاد نوعی اتحاد میان کشورهای اسلامی در سال ۱۹۶۹ تشکیل شد. هر چند این سازمان یک نهاد صرفاً اقتصادی نیست اما از طریق آژانس‌ها و نهادهای فرعی اقتصادی خود، اهداف اقتصادی را نیز در بین کشورهای مسلمان دنبال می‌کند. این نهادها عبارت‌اند از:

۱- مرکز اسلامی توسعه‌ی تجارت

۲- صندوق همبستگی اسلامی

۳- بانک توسعه‌ی اسلامی

۴- انجمن بین‌المللی بانک‌های اسلامی

۵- اتاق صنعت و بازرگانی اسلامی

براساس تحقیقات به عمل آمده، عوامل عدم موفقیت در همکاری‌های اقتصادی کشورهای مسلمان عبارت‌اند از: عدم همکاری‌های سیاسی، بُعد مسافت، رقیب بودن کالاهای تولیدی و بالاخره اختلاف درجه‌ی توسعه در کشورهای منطقه.

مطالعه‌ی آزاد

اوپک (O.P.E.C.)

سازمان کشورهای صادرکننده نفت (Organization of petroleum Exporting Countries) یا به طور اختصار اوپک در سال ۱۹۶۰ در بغداد با حضور نمایندگان کشورهای ایران، عراق، کویت، عربستان سعودی و ونزوئلا بنیان گذاشته شد.

بعداً با پیوستن کشورهای قطر (سال ۱۹۶۱)، اندونزی و لیبی (۱۹۶۲)، امارات متحده‌ی عربی (۱۹۶۷)، الجزایر (۱۹۶۹)، نیجریه (۱۹۷۱)، اکوادور (۱۹۷۳)، گابن (۱۹۷۵) و نیجریه (۲۰۰۶) اعضای اوپک به ۱۴ کشور افزایش یافت.

اهداف اصلی اوپک همان‌طور که در اساس‌نامه‌ی این سازمان اعلام شده، هماهنگ کردن و وحدت بخشیدن به سیاست‌های نفتی اعضا و تعیین بهترین شیوه‌ها برای حفظ منافع آن‌ها به‌طور انفرادی و جمعی است. این سازمان هم‌چنین در پی راه‌های مختلف برای تضمین قیمت‌های بازار جهانی نفت از طریق حذف نوسانات مضر و غیر ضروری است. معمولاً این اهداف از طریق تعیین سهمیه تولیدی برای کشورهای و نظارت برای پایبندی کشورها نسبت به سهمیه تولیدی تعیین شده اعمال می‌شوند.

ساختار سازمانی اوپک شامل کنفرانس وزیران، هیئت عامل، دبیرخانه، بخش تحقیقات و کمیسیون اقتصادی است.

کنفرانس وزیران هر سال حداقل دو نشست برگزار می‌کند و مسئول تنظیم سیاست عمومی سازمان و تدوین شیوه‌های اجرای آن است.

اوپک هم‌چنین یک بخش تحقیقاتی دارد که زیر نظر دبیرخانه تحقیقات لازم برای این سازمان را انجام می‌دهد و دارای سه بخش مطالعات انرژی، تحلیل بازار نفت و خدمات اطلاعاتی است. کمیسیون اقتصادی اوپک نیز

رکن دیگر این سازمان است که به صورت یک بخش تخصصی در چارچوب دبیرخانه عمل می‌کند و هدف آن کمک به سازمان در تقویت ثبات بازار جهانی نفت است.

مقر دبیرخانه‌ی اوپک تا سال ۱۹۶۵ در شهر ژنو سوئیس بود و در این سال با تصویب کنفرانس وزیران به وین / تریش منتقل شد و از سال ۱۹۷۷ نیز در ساختمان کنونی در کنار کانال دانوب مستقر است.

سبد نفتی اوپک شامل ۱۳ نوع نفت خام است که عبارتند از: نفت‌گیر اسول آنگولا، اورینت اکوادور، مخلوط الجزایر، میناس اندونزی، نفت سنگین ایران، نفت سبک بصره (عراق)، صادراتی کویت، اس سیدر لیبی، بانی لایت نیجریه، مارین قطر، موربان امارات، نفت عرب لایت (عربستان)، ۱۷BCF و نروئلا.

اتحادیه‌ی اروپا (E.U.)

اتحادیه‌ی اروپا شکل سیاسی و اقتصادی متشکل از ۲۷ کشور اروپایی است که با نام اختصاری EU خوانده می‌شود.

این اتحادیه در اصل گسترش یافته‌ی اتحادیه‌ی اروپای غربی است که در سال ۱۹۵۷ با همکاری ۶ کشور اروپایی تشکیل شد. از آن زمان به بعد، اتحادیه به سرعت گسترش یافت، اعضای بیش‌تری پیدا کرد و حیطه‌ی کارش وسیع‌تر شد.

بر اساس قوانین اتحادیه‌ی اروپا آزادی سفر مردم، کالاها و خدمات در کشورهای عضو اتحادیه‌ی اروپا تضمین شده است.

از سال ۲۰۰۱ پول واحد اروپا با نام یورو که در سال ۱۹۹۹ معرفی شده بود، در ۱۳ کشور به جریان افتاد. هم‌چنین، این اتحادیه قوانین سیاست خارجی و قضایی خود را گسترش داد.

اتحادیه‌ی اروپا تقریباً ۵۰۰ میلیون نفر جمعیت دارد و در سال ۲۰۰۷

میلادی ۱۶,۶ تریلیون دلار تولید ناخالص داخلی داشت که ۳۱ درصد از تولید ناخالص داخلی جهان را شامل می‌شد.

اتحادیه‌ی اروپا عضو سازمان جهانی تجارت (W.T.O.) و سازمان ملل متحد است.

ارکان مهم اتحادیه‌ی اروپا عبارت‌اند از: پارلمان اروپا، کمیسیون اروپا، شورای اتحادیه‌ی اروپا، شورای وزیران، دیوان دادگستری اروپا و بانک مرکزی اروپا.

سه کشور ترکیه، کرواسی و جمهوری مقدونیه نیز در فهرست انتظار پیوستن به این اتحادیه‌اند.

کشورهای عضو، هر سال به اتحادیه‌ی اروپا حق عضویت می‌پردازند. از سوی دیگر، همه‌ی کشورهای عضو، سالیانه از بودجه‌ی اتحادیه‌ی اروپا پول دریافت می‌کنند؛ از جمله به صورت یارانه‌ی کشاورزی یا کمک به پیشرفت منطقه‌ای یا کمک هزینه برای پیشبرد پژوهش یا آموزش یا فرهنگ، برای از بین بردن تفاوت بین کشورهای توسعه یافته و کمتر توسعه یافته‌ی عضو اتحادیه‌ی اروپا، کشورهای ثروتمند معمولاً بیش از آن‌چه دریافت می‌کنند، حق عضویت می‌پردازند.

پرسش

- ۱- سازمان‌ها و نهادهای اقتصادی منطقه‌ای و جهانی چگونه سبب صلح و ثبات می‌شوند؟
- ۲- صندوق بین‌المللی پول برای تحقق چه اهدافی تشکیل شده است؟
- ۳- بانک بین‌المللی توسعه و ترمیم به چه منظوری به وجود آمد؟
- ۴- شرایط اعطای وام سازمان بین‌المللی توسعه و مؤسسه مالی بین‌المللی را مقایسه کنید و تفاوت‌ها و شباهت‌های آن‌ها را بگویید.
- ۵- اصل دولت کامل‌الوداد در سازمان تجارت جهانی به چه موضوعی اشاره دارد؟
- ۶- هدف از تأسیس سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (فائو) چه بوده است؟
- ۷- اهداف اکو را ذکر کنید.
- ۸- چه عواملی از گسترش روابط بین کشورهای عضو اکو جلوگیری می‌کند؟

